Reflexia

Onlajn naučni časopis za oblast vaspitanja, obrazovanja i profesionalnog razvoja

ISSN (Online) 2787-2505

2021 ▪ Volumen 1 ▪ Broj 1

<https://doi.org/10.32591/refl.2021.0101>

REFLEXIA * ISSN (Online) 2787-2505

<http://ceoprora.rs/reflexia.html> * reflexia@ceoprora.rs

Izdavač:

Centar za obrazovanje i profesionalni razvoj

Beograd, Tekeriška 18a

<http://ceoprora.rs> * eduscimail@ceoprora.rs

Uređivački odbor:

Prof. dr Daliborka Popović (glavni i odgovorni urednik)

Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Učiteljski fakultet, Leposavić

Prof. dr Marko Turk

Škola naprednih studija Univerziteta u Tjumentu, Rusija

Prof. dr Milena Valenčič Zuljan

Pedagoški fakultet Univerziteta u Ljubljani, Slovenija

Prof. dr Milanko Čabarkapa

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Slađana Zuković

Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Prof. dr Danijela Vasiljević

Pedagoški fakultet u Užicu, Univerzitet u Kragujevcu

Prof. dr Radovan Antonijević

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Brane Mikanović

Filozofski fakultet Univerziteta u Banja Luci

Prof. dr Igor Đurić

Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, Severna Mitrovica

Prof. dr Aleksandra Anđelković

Pedagoški fakultet u Vranju, Univerzitet u Nišu

Prof. dr Mirjana Beara

Filološko-umetnički fakultet, Univerzitet u Kragujevcu

Prof. dr Daliborka Škipina

Filozofski fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pale

Doc. dr Nataša Nikolić

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Doc. dr Dragiša Vučinić

Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, Severna Mitrovica

Dr Vesna Kravarušić

Akademija vaspitačko-medicinskih strukovnih studija, Odsek Aleksinac

SADRŽAJ

- i Reč urednika
 - 1 Činioci razvijanja interesovanja za nastavne predmete iz perspektive učenika
Vesna B. Kravarušić
 - 13 Odnos kvaliteta realizacije vannastavnih aktivnosti i broja učenika koji pohađaju
vannastavne aktivnosti
Danijela D. Čolović
 - 27 Kibernetički model komunikacije u nastavi - osvrt na povratnu informaciju
Milan J. Grozdanović i Jelena B. Marković
 - 37 Književno delo i korelacija u nastavi u osnovnoj školi
Danica N. Kocevski i Vanja N. Kovačević
 - 47 Hotel za insekte - razvijanje međupredmetnih kompetencija kroz projektanu
nastavu
Ana R. Jeremić i Nataša M. Vuković
 - 53 Metodički pristup u radu sa darovitom decom
Bojan Grujić i Momčilo Stepanović
-

CONTENTS

- i Editor's Address
- 1 Factors of Developing Interest in Subjects from the Perspective of Students
Vesna B. Kravarušić
- 13 Relationship Between the Quality of Realization of Extracurricular Activities and the Number of Students Attending Extracurricular Activities/Sections
Danijela D. Čolović
- 27 Cybernetic Model of Communication in Teaching - Review of Feedback
Milan J. Grozdanović i Jelena B. Marković
- 37 A Literary Work and Correlation in Primary School Teaching
Danica N. Kocevski i Vanja N. Kovačević
- 47 Insects' Hotel - Development of Cross-Curricular Competencies Through Project Teaching
Ana R. Jeremić i Nataša M. Vuković
- 53 Methodological Approach in Working with Gifted Children
Bojan Grujić i Momčilo Stepanović

REČ UREDNIKA

Poštovani,

veliko nam je zadovoljstvo predstaviti vam prvi broj časopisa za vaspitanje, obrazovanje i profesionalni razvoj **Reflexia** – onlajn naučni časopis za oblast vaspitanja, obrazovanja i profesionalnog razvoja.

Reflexia objavljuje radove koji zastupaju tematsku različitost interpretacija promišljanja, istraživanja i inovativnih delovanja u oblasti vaspitanja, obrazovanja i profesionalnog razvoja, u cilju povezivanja teorijskih koncepata i prakse, radi osnaživanja kompetencija zaposlenih u vaspitno-obrazovnom sistemu, kroz prizmu refleksivnosti. Cilj je takođe ukazati na prednosti i ograničenja različitih, kontekstualno uslovljenih pedagoških strategija i paradigmi, koje bi mogle bile vredne i u procesu kreiranja obrazovnih politika.

Časopis izlazi dva puta godišnje – u julu i decembru mesecu.

U ovom broju objavljeno je šest radova. U pogledu kategorije, dva originalna naučna rada, jedan pregledni naučni rad i tri stručna rada. U radovima su predstavljeni rezultati empirijskih i teorijskih istraživanja i primeri iz prakse, uz naučne i stručne deskripcije razumevanja i pedagoških implikacija. Autorima čestitamo i zahvaljujemo na poverenju!

Pored interdisciplinarnosti, časopis uvažava i značaj multidisciplinarnog pristupa u proučavanju vaspitanja, obrazovanja i profesionalnog razvoja. U tom smislu, pozivamo i istraživače srodnih/drugih nauka (Sociologija, Filozofija, Psihologija, Ekonomija, Pravo, Medicina i dr.), da svojim radovima daju doprinos razvijanju časopisa i dostizanju postavljenog cilja. Biće nam veliko zadovoljstvo da u časopisu predstavimo svaki doprinos za bolje ishode vaspitanja, obrazovanja i profesionalnog razvoja. U tom pogledu, uz očekivanje novih radova, želimo vam puno uspeha u istraživanjima, projektima i praktičnom delovanju, koje ćete rado podeliti sa svojim kolegama!

U ime Uređivačkog odbora,

Prof. dr Daliborka Popović, glavni i odgovorni urednik

Činioci razvijanja interesovanja za nastavne predmete iz perspektive učenika

Vesna B. Kravarušić

Akademija vaspitačko-medicinskih strukovnih studija - Odsek Aleksinac, Srbija

Apstrakt

Deskriptivnom metodom, putem esej-testa, istraživana su interesovanja učenika za nastavne predmete, sa ciljem unapređivanja obrazovno-vaspitnog procesa. Rezultati pokazuju da učenici razvijaju situaciono i individualno interesovanje za nastavne predmete, dominantno zbog ličnosti nastavnika koji kompetentno obrađuje nastavne sadržaje, neposredno i posredno podstiče učenike na participiranje, ostvaruje pozitivan odnos sa učenicima, doprinosi prijatnoj atmosferi. Na razvoj interesovanja utiču i dobit koju učenici percipiraju za sopstveni razvoj, svakodnevni život i dalje obrazovanje; sadržaj konkretnog predmeta; dostignuto pozitivno postignuće. Mogućnosti za uticaje na intenzivniji i širi razvoj interesovanja učenika za nastavne predmete su: uvođenje kontinuirane formativne evaluacije nastave i učenja, sistematičan instruktivno-pedagoški rad; obavezni javni časovi; redovan kontrolni i instruktivno-pedagoški obilazak časova; uključivanje obuka pedagoškog i metodičkog obrazovanja u portfolio kontinuiranog stručnog usavršavanja nastavnika; izbor oblika i metoda rada koje podstiču aktivnu participaciju učenika, uz uključivanje interesantnih, aktuelnih primera od značaja za svakodnevni život i stvaranje prilike za pozitivno postignuće učenika.

Ključne reči: interesovanje, nastavni predmet, ličnost nastavnika, participacija učenika.

Uvod

Efikasnost obrazovanja i vaspitanja se procenjuje nivoom dostignutih ciljeva (Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, 2020) kroz efekte (lat. effectus) ili ishode. U psihologiji, efekt je zavisna varijabla, izazvana prethodnim delovanjem, čija posledica je reakcija u vidu određenog utiska, doživljaja, psihičkog procesa ili ponašanja (Trebješanin, 2001: 100). U obrazovnom sistemu, osnovni medijum između ciljeva i ishoda predstavljaju nastava i učenje. Vilotijević (2000) ih smatra procesom promene ponašanja učenika koje uključuje mišljenje, osećanje i delovanje. Planiranje nastave i učenja, realizacija i kontrola su međuzavisne faze procesa nastave i učenja. Kontrolom se utvrđuje vrednost planiranja, didaktičkih postupaka i nužnost korekcija. Vilotijević (2000: 51) navodi da ukoliko nije došlo do izmena u ponašanju učenika u skladu sa postavljenim ciljem, „to može da znači da nastava nije dobro realizovana ili da je cilj nerealno postavljen“. Preko nastavnih sadržaja, primenom određenih oblika, metoda, postupaka i mera, učinci obrazovno-vaspitnog procesa se mere postignutim kvantitetom i kvalitetom znanja (npr. pozitivnim promenama u obimu znanja, razumevanju, kritičkom odnosu prema naučenom, trajnošću znanja, sposobnošću primene, izgrađenim stavovima, vrednostima, razvijenim osobinama i ponašanjima).

Bitan podupirući faktor za efektivnost obrazovno-vaspitnog procesa/postignuća u nastavi i učenju je interesovanje učenika za nastavne predmet/e. Proizilazi iz procesa planiranja i realizacije

nastave i učenja a unapređuje se evaluacijom. Interesovanje predstavlja dispoziciju, urođenu ili stečenu tendenciju ka određenoj vrsti reakcije. U nastavi se manifestuje spremnošću učenika da učestvuju u određenim aktivnostima, jer im bavljenje njima izaziva zadovoljstvo. Teorijsku osnovu istraživanja čine razmatranja razvoja interesovanja sa aspekta ontogeneze Krapa koji navodi da se u osnovi ovog procesa nalaze biološke i psihološke potrebe osobe, koje se tokom vremena integrišu u sve složenije sisteme kontrole ponašanja. „U pogledu razvoja interesa, kvaliteti iskustva vezani za potrebe su važni jer pružaju trajne emocionalne povratne informacije o mikro-nivou regulacije ponašanja i na taj način doprinose nastanku preferencija ili odbojnosti povezanih sa objektima“ (Krapp, 2002: 403). Kontinuirano bavljenje određenim područjem je, prema njegovim nalazima, sublimat racionalne, vrednosne i emocionalne prerade tokom interakcije koja se doživljava kao pozitivna i emocionalno zadovoljavajuća. Hofman ističe da interesovanje za predmet može imati dva različita značenja: epistemičko, koje se odnosi na sadržaj predmeta i zainteresovanost „za celokupno uređenje nastave, učenja i delovanja u polju određenog školskog predmeta“ (prema Krapp, 2002: 387). Dakle, pored konkretnih znanja, interesovanju mogu doprineti i druge komponente, kao što su instrumenti koje nastavnik planira kako bi na načine koji provociraju zainteresovanost učenika podstakao njihovu participaciju, kao što su, npr. primena metoda eksperimenta, problema, debate... Rezultati istraživanja koje su sproveli Tesai i saradnici. (Tsai et al., 2008) ukazuju da se interesovanje učenika za nastavni predmet razvija pod uticajem integrativnog delovanja dva klastera uticaja: individualnih (pol, prethodno znanje, iskustvo, relativno stabilne preferencije za određena naučna područja) i situacionih činilaca (situacije učenja perceiverane kao podrška autonomiji učenika tokom nastave, koje bude radoznalost pojedinca, pozitivne emocije, povišen nivo koncentracije, bez obzira na ličnu predanost, kao i pozitivna iskustva tokom učenja). Harikiviz, Smit i Priniski (Harackiewicz et al., 2016), oslanjajući se na četvorofazni model razvoja interesa Reningera i Hidijsa (Renninger & Hidi), objašnjavaju da posebne situacije pokreću interes - osobine okruženja koje izazivaju pažnju, kao što su novina, dvosmislenost, iznenađenje. Interes se može razvijati nadalje, ako se zadaci doživljavaju kao smisleni, vredni, prijatni. Ponovljena i održavana pozitivna iskustva vremenom postaju trajnija i mogu prerasti u individualni interes kojim učenik traži mogućnosti da se ponovo poveže sa predmetom. Trajnim interesom se smatra svesnost osobe o interesovanju, kao delu sebe.

Uvažavanjem predstavljenih navoda, istraživane su glavne odrednice u okviru obrazovno-vaspitnog procesa koje imaju uticaj na razvoj interesovanja učenika za nastavne sadržaje, iz perspektive učenika srednje škole.

Metodologija istraživanja

U okviru izučavanja šireg problema, participacije učenika u obrazovno-vaspitnom procesu, sprovedeno je empirijsko istraživanje interesovanja učenika za nastavne predmete, sa ciljem utvrđivanja činilaca razvoja interesovanja učenika za nastavne sadržaje radi unapređivanja obrazovno-vaspitnog procesa. Zadaci istraživanja su: identifikovati nastavni predmet/e koji kod učenika izazivaju izraženo interesovanje; definisati razloge izazvanog interesovanja; utvrditi stepen participacije učenika u okviru predmeta za koje imaju izraženo interesovanje. U istraživanju je učestvovalo 69 učenika četvrtog razreda srednje stručne škole, iz tri obrazovna profila (oblast zdravstvo). Istraživanje je sprovedeno putem esej-testa sa orijentacionim pitanjima. Dobijeni podaci obrađivani su kvalitativnom analizom, formiranjem uslovnih kategorija na osnovu grupa podataka srodnih po sadržaju. Korišćena je deskriptivna statistika, prikazom frekventnosti odgovora učenika. Glavna hipoteza istraživanja je da na razvijanje interesovanja za nastavne sadržaje kod učenika presudni uticaj ima ličnost nastavnika, koja podstiče participaciju učenika. Ličnost nastavnika je posmatrana kao “organizovana i dinamična cjelina međusobno povezanih emocionalnih, kognitivnih, socijalnih i bihevioralnih obrazaca pojedinca koje zajedno i relativno konzistentno djeluju na adaptaciju osobe na unutrašnje (intrapsihičke) i vanjske (interpersonalne i

fizičke) uslove, a ovi uslovi mogu u određenoj mjeri oblikovati te obrasce (osobine i reakcije) tokom života jedinke” (Repišti, 2016: 8).

Rezultati i interpretacija

U okviru prvog zadatka, učenici su imali mogućnost da izoluju jedan ili više predmeta za koje su, tokom školovanja, razvili interesovanje. Učenici su, navodeći predmete iz nastavnog plana i programa njihovog obrazovanja, iskazali interesovanja za različite nastavne predmete. U proseku, učenici su navodili 1,86 nastavnih predmeta. Interesovanja učenika se odnose na predmete koji pripadaju grupi opšteobrazovnih (59 odgovora) i predmete koji pripadaju grupi stručnih predmeta (69 odgovora) koji su direktno vezani za osposobljavanje za njihovo buduće zanimanje (Histogram 1).

Histogram 1: Interesovanja učenika za grupe predmeta

Među opšteobrazovnim predmetima, učenici su izrazili interesovanja za predmete koji pripadaju oblasti društvenih nauka (35 odgovora). Njihovo interesovanje za predmete koji pripadaju oblasti prirodnih nauka koji čine temelj njihovog stručnog obrazovanja su nešto niže zastupljeni (24 odgovora) (Histogram 2).

Histogram 2: Interesovanja učenika za predmete iz oblasti društvenih i prirodnih nauka

Istraživanje koje je sproveo Džaved (Javed, 2018: 819) pokazuje da učenici biraju različite predmete za drugi nivo školovanja (izborni sistem) zbog više faktora: dostignutog mentalnog nivoa, prethodnog znanja, lakog i zanimljivijeg sadržaja, procene da mogu ostvariti dobre ocene bez poteškoća, metodike nastavnika, školskog okruženja i mogućnosti za budući posao. Napominje da prilikom izbora predmeta nije zanemarljiv ni uticaj podrške i profesije roditelja. Bez obzira na to što je kurikulum obrazovnih profila u Srbiji velikim delom unapred određen, izolovani faktori Džavedovog istraživanja mogu poslužiti tumačenju ovih rezultata, uz dalju proveru. Učenici sva tri obrazovna profila koji su učestvovali u istraživanju pripadaju istoj školi, poznatoj kao bezbedno, prijatno okruženje koje pruža mogućnost široke i raznovrsne lepeze nastavničkih aktivnosti, sa visoko podignutom lestvicom

formalnog postignuća prilikom upisa¹, ali i „zatvorenosti“ zanimanja i ne retke prakse odabira škole zbog kasnijeg uključenja u porodični posao. Takođe, valja napomenuti da je problem izvesnog stepena zazora učenika od prirodnih nauka globalni problem u obrazovanju. Istražujući, npr. uzroke slabog odaziva učenika za izbor predmeta iz oblasti prirodnih nauka od strane učenika, Palmer, Burk i Aubuson (Palmer et al., 2017) zaključuju da povećanje zadovoljstva nastavom, interesovanja, učenička percepcija sposobnosti za nauku i njene vrednosti za buduću karijeru, može rezultirati time da više učenika uči predmete iz ovih oblasti u školi. Čengovo (Cheung, 2017) istraživanje istog problema dodaje i uticaj ostvarenih školskih ocena iz grupe predmeta koji pripadaju prirodnim naukama, kao i pol učenika.

U okviru drugog istraživačkog zadatka, učenici su definisali razloge svog interesovanja za nastavne predmete koje su izolovali. Među predmetima iz oblasti društvenih nauka (Histogram 3), najveći broj odgovora učenika (20) se odnosio na nastavni predmet engleski jezik. Svoja interesovanja za ovaj strani jezik učenici objašnjavaju svešću o njegovoj korisnosti u životu, važnosti usavršavanja znanja stranog jezika za rad u budućoj profesiji, otvaranju mogućnosti za rad u stranim zemljama, ali i zbog ostvarivanja poznanstava i komunikacije u društvu (13 odgovora), čime se detektuje ostvarivanje cilja obrazovanja i vaspitanja vezanog za primenu stečenih znanja. Privlačnost engleskog jezika za učenike leži u „lepoti“ ovog jezika, zanimljivoj programskoj postavci predmeta kojim se tretiraju aktuelne i životne teme i problemi („bavimo se interesantnim temama za naše godine“), ličnoj sklonosti prema jezicima, te želji da se jezik savlada što bolje. Kao još jedan od razloga, navodi se kontinuitet u izučavanju predmeta, što ukazuje da se interesovanje učenika za ovaj predmet razvijalo u prethodnom nivou školovanja, čemu je doprinela i lična uspešnost u usvajanju programskog sadržaja (15 odgovora). Međutim, prevagu za izdvajanje ovog predmeta čini kvalitet nastavnika (21 odgovor). Izražen je kroz opise: „dobri profesori“, „zanimljivi časovi“, „dobra komunikacija“, „odličan odnos“ i „odlična atmosfera“, mogućnost „komunikacije na različite teme, pri čemu nastavnik rado sluša sve učenike“. Dalja objašnjenja učenika su: „Profesor nas non-stop uključuje u razgovore i zadatke koje radimo tokom časa“, „posvećuje se svima“, „objašnjava dobro, razjašnjava i olakšava“, „pomaže koliko može“, „izlazi u susret“, „pomaže i onima koji ne razumeju engleski, olakšava im“, „predaje tako da podstiče da naučimo više, trudi se da svi učestvuju“ i „kroz šalu učimo“. Slične rezultate istraživanja osobina ličnosti uspešnih nastavnika navodi i Repišti (2016: 322) komunikativnost, nenasilnost, toplinu, smisao za humor, kreativnost i visok nivo energije. Značaj humora i primenu igara kao podlogu za zanimljivost, tj. dobre okidače situacionih interesa naglašavaju i Tsai i saradnici (Tsai et al., 2008: 461).

Histogram 3: Interesovanja učenika za pojedine predmete iz grupe opšteobrazovnih

¹ Zubotehnička škola, Beograd. Pogledati na sajtu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

Za fizičko vaspitanje (8 puta biran kao predmet koji ih interesuje) učenici su zainteresovani zbog doprinosa (7 odgovora) koji predmet donosi njihovom zdravlju, najbolje izraženo kroz odgovore učenika: „trebalo bi više od dva puta nedeljno, malo se krećemo, zarobljeni smo u automobilima, trolama, tramvajima, malo dece trenira, makar i rekreativno“, „redovna aktivnost je neophodna da bi bili zdravi, lepši, srećniji“, „dosta opušta jer smo napeti zbog obaveza i priprema za prijemni ispit“, a „dovoljna je čak i jedna lopta, koja zbližava drugare“. Učenička tumačenja ukazuju na uticaje sadržaja predmeta na ostvarivanje cilja vaspitanja vezanog za razvoj zdravih stilova života kod učenika i razvijanje drugarstva. I u okviru ovog predmeta, nastavnikov profil zauzima važno mesto (opisano sa 6 odgovora), od omiljenosti, korektnosti, tolerantnosti, odličnog odnosa, primerenosti aktivnosti - „ne radimo ništa što je mnogo teško“ (implicira zadovoljavajuće postignuće), podsticaja za učešće u vannastavnim aktivnostima, kao što su sekcije i takmičenja. Filozofija kao predmet interesuje učenike (7 izbora), podjednako zbog obrazovanja, saznavanja „mišljenja pametnih ljudi“, razvijanja sposobnosti učenika „razvijanja razmišljanja, slobode govora i debate“ i nastavnika koji predmet čini interesantnim, aktivirajući učenike kroz radionice, kombinujući teoriju i praksu. Srpski jezik i književnost je predmet koji izaziva interesovanje učenika (4 izbora) jer se njime „izučavaju bitne teme za život“, „zbog sadržaja predmeta“, „posebno književnost i interesantna dela“, kao što stiču „potrebno opšte obrazovanje, zbog prestrojavanja na fakultet“ i dobrih predavača. Matematika je birana (4 odgovora) jer je sadržaj predmeta privlačan, razvija sposobnosti „jer se ništa ne uči napamet nego je potrebno dosta razmišljanja za izradu zadatka“, važna je za buduće školovanje, kao i zbog „dobrog predavača, koji jasno, zanimljivo i dobro objašnjava“, o čemu govori i odgovor učenika „ne volim sam predmet, ali mi nije bilo teško da pratim na času, učim i lako rešavam zadatke“. Među predmetima koji su u sferi interesovanja učenika su se našli i predmeti sa manjim brojem izbora od 4, kao što su: biologija, hemija, fizika, biohemija, geografija, istorija, likovna umetnost i verska nastava. I za ove izbore učenika su od značaja nastavnici i sadržaji predmeta, što je izraženo kroz odgovore učenika „dopadaju mi se teme i zadaci, profesor korektan, objašnjava veoma dobro za naš uzrast“, „strpljiv i detaljno predaje nove lekcije“, „odnos s nastavnikom je otvoren, priča se o različitim temama“, do lične sklonosti za predmet - „od osnovne, volim da crtam, slikam, vajah“, kao već formiranog individualnog interesa.

U grupi stručnih predmeta, učenici su izražavali svoja interesovanja za predmete karakteristične za njihove obrazovne profile, uz sličnu argumentaciju za izazvano interesovanje kao i kod opšteobrazovnih predmeta (Histogram 4).

Histogram 4: Interesovanja učenika za pojedine stručne predmete

Među stručnim predmetima koje izučavaju prvi put učenici su izražavali svoje interesovanje za predmet oralna hirurgija (13 izbora), pre svega zbog nastavnika (dato 28 opisa). Učenicima je „približio predmet“, „načinio ga interesantnim“, „prikazujući zanimljive stvari“, odličnim, jasnim predavanjima i objašnjenjima, koristeći prezentacije i crteže, dobrom saradnjom i na teorijskim predavanjima i na

vežbama, „zabavno, pa vreme brzo prođe“. Učenici navode i direktne koristi od ovog predmeta, koje se ogledaju u njihovoj orijentaciji da se tim poslom i bave, bilo nakon završene srednje škole ili odgovarajućeg fakulteta. Učenici objašnjavaju da su „dosta korisnih stvari naučili koje se tiču našeg zdravlja u privatnom životu“, „privlače pažnju, razvijaju maštu, logiku i sticanje navike razmišljanja“, do razvijanja humanosti kao vrednosti. I kod sledećih stručnih predmeta, kao što su: bolesti zuba (7 odgovora), anatomija sa fiziologijom (6 odgovora), parodontologija (5 odgovora) i predmeti sa manjim brojem navoda od 3, kao što su: stomatološka protetika, fiksna protetika, totalna proteza, parcijalna proteza, mikrobiologija sa epidemiologijom i drugi, učenici navode slične razloge, kao i u najviše puta izolovanom predmetu. Korisnost ovih predmeta za realan život - „upoznavanje sopstvenog tela“, „dalje školovanje“, i uloga nastavnika „profesor nam je približila predmet, zanimljiv je“ su navođeni razlozi. U okviru navedenih predmeta, kao razlog interesovanja za predmet, učenici su navodili najčešće ulogu nastavnika u okviru vežbi i blok nastave, „dobro raspoložena četiri sata, odličan odnos sa profesorima, pričamo o mnogim stvarima i problemima, uvek nas saslušaju“, i značaja predmeta od koga imaju dobit za budućnost: „uče nas struku“, „naučenu teoriju primenjujemo“, „vidimo radove za pacijente“, „učestvujemo u intervencijama“, „asistiramo“ i slično. Ovi rezultati indiciraju uticaj „efekata slične veličine“. Oni su indentifikovani u istraživanju Tesai i saradnici (Tsai et al., 2008: 469) za novouvedene predmete, gde dolazi do „prelivanja“ interesovanja na dodirne predmete (npr. drugi strani jezik), kao i u istraživanju Mičelsena i Sriramana (Michelsen & Sriraman, 2009) koji ukazuju da postoji pozitivan transfer interesovanja na druge predmete (prirodne nauke, matematika), posebno kroz interdisciplinarnu nastavu. Potvrđuju ih i nalazi istraživanja Karmajkla (Carmichae et al., 2009: 73) o razvoju interesovanja učenika za predmet statistička pismenost. „...oslanjajući se na pedagoške prakse koje će pokrenuti situacioni interes i podržati potrebe adolescenata za kompetentnošću, autonomijom i socijalnom povezanošću“ može pogodovati dugoročnom razvoju takvog interesa koji će biti kompleksna uzajamna interakcija znanja učenika o predmetu, njihovim uverenjima u vezi sa kompetencijama u ovoj oblasti i njihovom uživanju u učenju. Rezultati potkrepljuju i ostvarenost cilja obrazovanja koji se odnosi na primenu znanja u svakodnevnom životu i profesionalnom radu.

Postoje i odgovori učenika (2), u kojima tvrde da ih nijedan predmet ne interesuje, odgovori kojima učenici navode predmete čiju svrhu ne vide, koji su im dosadni, suvoparni (npr. filozofija, ustav i pravo građana, sociologija), ali i odgovori u kojima iznose nedovoljno razumevanje i strah (2 odgovora) kao razlog svoje nezainteresovanosti za predmete (npr. engleski jezik). Ovi odgovori signaliziraju izostanak okrenutosti obrazovanju, ali i nedovoljan angažman i nekompetentan pristup nastavnika učenicima i predmetu.

Analizirajući prikazane rezultate, može se zaključiti da na razvoj interesovanja učenika za nastavni predmet utiče više činilaca (Histogram 5). Najčešći činilac ili razlog pojačanog interesovanja učenika za pojedine predmete, prema mišljenju učenika, proističe iz ličnosti nastavnika, što su učenici objasnili sa 93 odgovora (od kojih se 38 odnosi na ulogu nastavnika u okviru opšteobrazovnih predmeta, a 55 odgovora na ulogu nastavnika u stručnim predmetima). Najkraće objašnjenje je sadržano u jednom od odgovora učenika: „Mislim da je veoma bitno da bismo zavoleli neki predmet ko nam ga i na koji način predaje“. Sledeći jasno izdvojen razlog interesovanja se odnosi na sve ono što učenici doživljavaju kao dobit ili korist (ukupno 46 deskriptora, od kojih se 25 odnosi na dobiti od opšteobrazovnih predmeta i 21 odgovor na dobit od stručnih predmeta) koju imaju od tih/tog predmeta. Treći izdvojeni činilac interesovanja odnosi se na programski sadržaj predmeta (19 odgovora). Iako malo zastupljen (5 odgovora), izdvojen je još jedan činilac, kojim učenici objašnjavaju svoje pojačano interesovanje za predmet sopstvenim pozitivnim postignućem.

Histogram 5: Razlozi interesovanja učenika za predmet/e

Rezultati istraživanja ukazuju da dominantnu ulogu u razvoju učeničkih interesovanja za predmet zauzima nastavnik, njegove kompetencije za podučavanje i učenje, komunikaciju i saradnju i pružanje podrške učenicima (Standardi kompetencija za profesiju nastavnika, stručnog saradnika i vaspitača i njihovog profesionalnog razvoja, 2011), o čemu svedoči raznovrsnost navođenih predmeta i disperzija u broju iskazanih izbora. Rezultati istraživanja (Kravarušić, 2010) takođe potvrđuju izražena interesovanja učenika za sadržaje iz obaveznog dela obrazovno-vaspitnog rada u školi; rezultati ispitivanja koje su sprovele Pešić, Videnović i Plut (Pešić i sar., 2013), pokazuje da više od četvrtine učenika smatara da određene teme (predmeti) i nastavne aktivnosti (nastavnici) uspevaju da podstaknu unutrašnju motivaciju učenika. Učenici visoko procenjuju instrumentalnu vrednost znanja i učenja, a školska postignuća doživljavaju kao značajan izvor kompetentnosti i samovrednovanja.

Međutim, u odnosu na broj nastavnih predmeta koji su sadržani u nastavnim planovima i programima obrazovanja učenika, broj izolovanih predmeta je mali, što ukazuje da učenici dodeljuju ulogu važnog činioca u razvijanju njihovog interesovanja za predmet neznatnom broju nastavnika. Na interesovanje učenika za predmet utiče i svest koju učenici imaju o koristima koje dobijaju izučavajući ga, kao što su rad, dalje školovanje, svakodnevni život, razvijanje određenih sposobnosti, opšte obrazovanje i vrednosti, kao što su npr. drugarstvo i humanist (ciljevi obrazovanja). Interesovanju učenika za predmet pridonosi i sadržaj (program) predmeta, ako im je zanimljiv, skladan uzrasnim interesovanjima, privlačan i odgovara na njihovu unutrašnju motivaciju. Malo zastupljen, ali prisutan je i činilac koji čine pozitivna postignuća učenika u okviru predmeta, čime se nadograđuje i razvija viši nivo interesovanja učenika za predmet.

U okviru trećeg zadatka, analizirani su načini na koje učenici participiraju u okviru predmeta za koje izražavaju visok stepen zainteresovanosti. U ovoj pedagoškoj situaciji, učenici svoju participaciju gradiraju kroz više nivoa, što ukazuje da samo izraženo interesovanje za pojedine predmete ne mora nužno izazivati i visok stepen aktivne partiipacije učenika u obrazovno-vaspitnom radu na časovima tih predmeta. Svoju participaciju u predmetima za koje imaju interesovanja učenici opisuju kao: „nisam aktivan“, „nisam puno aktivan“, „ograničeno se uključujem“, „uglavnom aktivno participiram“, „aktivan sam“, „najaktivniji sam“ ili „velika mi je aktivnost“ i sl. Ipak, dominiraju odgovori kojim učenici potvrđuju sopstvenu aktivnu participaciju. Učenici objašnjavaju da aktivnu participaciju u predmetima koji ih interesuju realizuju kroz sledeće načine: učestvuju u redovnom obrazovno-vaspitnom radu (35 odgovora) učestvovanjem u predavanjima (pričam o gradivu), svakoj aktivnosti, ispunjavanjem obaveza, radeći „sve što treba“, rešavanjem zadatah zadataka (i na tabli, uz pomoć nastavnika) i učešćem u izvođenju radnih operacija (učešćem u intervencijama, asistiranjem, u fazama izrade nadoknada i sl.). Učenici prate

izlaganje nastavnika, posmatraju tokom predavanja/vežbi, pažljivo slušaju, prihvataju korisne savete, posebno prilikom vežbi, zapisuju beleške o gradivu koje se obrađuje, javljaju se (kroz 13 odgovora). U toku časova, kroz 2 odgovora, učenici navode da razgovaraju sa nastavnicima, i o temama nevezanim za gradivo (1 odgovor). Kao načine participacije učenici navode i procese pamćenja, razumevanja, olakšano učenje novih sadržaja, zahvaljujući prethodno navedenim načinima participacije (slušanje, zapisivanje, posmatranje), i situacije u kojima se trude da povežu teoriju sa praksom (10 odgovora). Učenici, sa 8 odgovora, navode kako izrađuju panoje, prezentacije, samostalno izrađuju zadatke na tabli, pišu referate i učestvuju u radioničarskim tehnikama rada. Sa 7 odgovora učenici objašnjavaju da aktivno participiraju u obrazovno-vaspitnom radu tako što iniciraju uspostavljanje komunikacije sa nastavnikom, iznose svoje mišljenje, pitaju bez ustručavanja, uče kontinuirano (na vreme), vežbaju gradivo i čitaju u slobodno vreme gradivo koje su obrađivali na časovima (Histogram 6).

Histogram 6: Načini participacije učenika u obrazovno-vaspitnom radu predmeta koji ih interesuju

Analiza ovih rezultata ukazuje da učenici sa izraženim interesovanjima za određene predmete uzimaju aktivno učešće u vaspitno-obrazovnom radu na časovima tih predmeta, ali ne obavezno. Svoj doživljaj aktivnog participiranja zasnivaju na onim načinima rada u kojima učestvuju, koji su dirigovani, zadati od strane nastavnika („vođena participacija“) i tokom kojih učenici „izvršavaju obaveze radeći zadato“ (59 odgovora). Nabrojani načini participacije su manifestovani kroz vidljiva ponašanja. Učenici aktivnom participacijom smatraju i one oblike mentalne aktivnosti koje se tokom rada odvijaju na unutrašnjem planu, podstaknuti sadržajima i načinom rada na času (10 odgovora). Antonijević (Antonijević, 2010) tumači da elementi nastavnčkog rada u procesu realizacije obrazovno-vaspitnog procesa čine neposredne i posredne podsticaje. Neposredni pokretači učeničkog učešća se javljaju kao trenutni, aktuelni inicijatori aktivnosti, dok su posredni iskustva motivacionih stanja iz prethodnih situacija. Rezultati dobijeni u okviru ovog istraživačkog zadatka u većini slučajeva ilustruju uticaj neposrednih pokretača učeničkog interesa za nastavne sadržaje (situacionih interesa). Zastupljeni su, iako u manjem broju, i odgovori učenika u čijoj osnovi je lična inicijativa za aktivno učešće, poput uspostavljanja dijaloga, izražavanja mišljenja, i slično (7 odgovora), što ukazuje na postojanje višeg, „konsultativnog“ nivoa aktivne participacije učenika. Kod ove grupe učenika način rada nastavnika pokreće učeničku motivaciju, podstičući dinamičku tendenciju koja pokreće na akciju i vezana je za potrebe, želje, ciljeve, vrednosti, emocije i kontrolu učenika. Ovakva vrsta participacije učenika je poželjna u savremenoj nastavi, ali nedovoljno zastupljena (što potvrđuje manje od 10% iskaza učenika). Rezultati nagoveštavaju, uglavnom, klasičan pristup nastavnika pripremanju procesa nastave i učenja (korišćenje tradicionalnih metoda), nizak udeo učenja zasnovanog na rešavanju konkretnih problema i iznalaženje rešenja za nove, nepoznate situacije, primera koje bi ubedili učenike u važnost sadržaja zbog

njegove korisnosti za budući život i rad, time i održanje i utvrđivanje interesa za sadržaj predmeta. Značaj promene pristupa nastavnika korišćenjem intervencija koje privlače pažnju, kreiranje konteksta koji podstiče utvrđivanje prethodno izraženog individualnog interesa i angažovano, motivisano učenje učenika, kao ključne tačke svog istraživanja podvlače i Harikiviz, Smit i Priniski (Harackiewicz et al., 2016). Dobijeni rezultati pokazuju da su manifestovana učenička ponašanja podstaknuta nastavnikovim radom adekvatna meri kvaliteta njegovog pripremanja, uloženoj energiji, trudu i razmeni sa učenicima.

Zaključak

U razvijanju interesovanja učenika za nastavne sadržaje presudnu ulogu ima ličnost nastavnika. Učenici su izdvojili brojne nastavne predmete, opšteobrazovne, iz oblasti društvenih i prirodnih nauka, kao i stručne predmete za koje su zainteresovani, upravo zahvaljujući nastavniku poželjnih ljudskih osobina koji kompetentno obrađuje nastavne sadržaje i ostvaruje pozitivan odnos sa učenicima, čineći prijatnom radnu atmosferu. Pored nastavnika, izdvojeni su i sledeći činioci razvoja interesovanja: dobit koji učenici uočavaju za sopstveni razvoj, svakodnevni život i dalje obrazovanje; sadržaj konkretnog predmeta; dostignuto pozitivno postignuće. Razvijanju interesovanja učenika za nastavne sadržaje pogoduju nastavnici koji neposredno i posredno podstiču učenike na participiranje u procesu realizacije obrazovno-vaspitnog rada, čineći ga efikasnim, tj. dostižući propisane ciljeve kroz ostvarene ishode koji se ogledaju u razvoju učenika, u skladu sa ličnim sposobnostima.

Na osnovu dobijenih rezultata, mogućnosti za intenziviranje razvoja interesovanja učenika za nastavne sadržaje, time i unapređivanja obrazovno-vaspitnog procesa su:

- uvođenje kontinuirane formativne evaluacije nastave i učenja u rad nastavnika, kako bi pravovremeno imao informacije o zadovoljstvu učenika i vršio potrebne korekcije. Iako su učenici izdvojili nastavnikovu ličnost kao dominantan razlog njihovog interesovanja za nastavni sadržaj, broj izolovanih nastavnih predmeta za koje učenici imaju izražena interesovanja je 9, od ukupno oko 44 predmeta koje su imali prilike da savladavaju tokom četvorogodišnjeg obrazovanja. Ovaj podatak pokazuje da je tek oko petina od ukupnog broja nastavnika uspjela da utiče na razvoj interesovanja učenika za predmet koji predaju;
- pojačan instruktivno-pedagoški rad stručnog saradnika – pedagoga sa nastavnicima, posebno kategorijom nastavnika za koje postoje validne informacije da nedovoljno korektno realizuju obrazovno-vaspitni rad (koriste jedan metod, monološki, vrše suvoparni prenos činjenica iz nastavnog programa, ne pojašnjavaju učenicima gradivo, ne reaguju na zahteve za pojašnjenjima, imaju autoritarni nastup koji izaziva strah i sl.);
- realizacija obaveznih javnih časova, kako bi nastavnici mogli da porede svoj rad sa kolegama i iskoriste pozitivne primere pedagoške prakse;
- redovan kontrolni i instruktivno-pedagoški obilazak časova nastavnika od strane mentora, direktora i stručnih saradnika, u cilju preveniranja negativnih pojava i unapređivanja prakse;
- uključivanje obuka pedagoškog i metodičkog obrazovanja (posebno tema iz oblasti savremenih nastavnih pristupa) u portfolio kontinuiranog stručnog usavršavanja nastavnika;

- u procesu planiranja obrazovno-vaspitnog rada, opredeljivati se za oblike i metode rada koji podstiču aktivnu participaciju učenika, a u prezentacije sadržaja uključiti interesantne, aktuelne i primere od značaja za svakodnevni život; omogućiti svim učenicima prilike za pozitivno postignuće.

Korišćena literatura

- Antonijević, R. (2010). Karakteristike motivacije u procesu vaspitanja. *Nastava i vaspitanje*, 1, 54-71.
- Carmichael, C., Callingham, R., Watson, J., & Hay, J. (2009). Factors influencing the development of middle school students' interest in statistical literacy. *Statistics Education Research Journal*, 8(1), 62-81.
- Cheung, D. (2017). The key factors affecting students' individual interest in school science lessons. *International Journal of Science Education*, 40(4), 1-23.
- Harackiewicz, J. M., Smith, J. L., & Priniski, S. J. (2016). Interest matters: The importance of promoting interest in education. *Policy Insights Behav Brain Sci*, 3(2), 220-227.
- Javed, M. (2018). Investigating factors affecting students' subject selection at secondary school level. *International Journal of Information and Education Technology*, 8(11), 815-820.
- Kravarušić, V. (2011). Stavovi učenika srednje škole o participaciji u obrazovno-vaspitnom radu. U B. S. Jevtić (ur.), *Vaspitanje za humane odnose- problemi i perspektive* (str. 213-223). Niš: Filozofski fakultet.
- Kravarušić, V. (2015). *Dometi i ograničenja participacije učenika u ostvarivanju opštih ishoda obrazovno-vaspitnog procesa u srednjoj školi* (Neobjavljena doktorska disertacija). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici.
- Krapp, A. (2002). Structural and dynamic aspects of interest development: Theoretical considerations from an ontogenetic perspective. *Learning and Instruction*, 12(4), 383-409.
- Michelsen, C., & Sriraman, B. (2009). Does interdisciplinary instruction raise students' interest in mathematics and the subjects of the natural sciences? *ZDM Mathematics Education*, 41, 231-244.
- Mužić, V. (2004). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: EDUCA.
- Palmer, T. A., Burke, P. F., & Aubusson, P. (2017). Why school students choose and reject science: a study of the factors that students consider when selecting subjects. *International Journal of Science Education*, 39(6), 645-662.
- Pešić, J., Videnović, M. i Plut, D. (2013). Kako srednjoškolci doživljavaju obrazovne aktivnosti. *Nastava i vaspitanje*, 3, 407-419.
- Repišti, S. (2016). *Psihologija ličnosti*. Podgorica: Teorija i empirija.
- Standardi kompetencija za profesiju nastavnika, stručnog saradnika i vaspitača i njihovog profesionalnog razvoja. (2011). "Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 5/2011.
- Trebješanin, Ž. (2001). *Rečnik psihologije*. Beograd: Stubovi kulture.
- Tsai, Y. M., Kunter, M., Lüdtke, O., Trautwein, U., & Ryan, R. M. (2008). What makes lessons interesting? The role of situational and individual factors in three school subjects. *Journal of Educational Psychology*, 100(2), 460-472.
- Vilotijević, M. (2000). *Didaktika 1-3*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Učiteljski fakultet.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2020). *Sl. glasnik RS*, br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon, 10/2019, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020.

Factors of Developing Interest in Subjects From the Perspective of Students

Vesna B. Kravarušić

*Academy of Educational and Medical Professional Studies
Department in Aleksinac, Serbia*

Abstract

Using a descriptive method, through an essay test, students' interests in subjects were explored, with the aim of improving the educational process. The results show that students develop situational and individual interest in subjects, predominantly due to the personality of the teacher who competently processes teaching contents, directly and indirectly encourages students to participate, achieves a positive relationship with students, contributes to a pleasant atmosphere. The development of interests is also influenced by the profit that students perceive for their own development, everyday life and further education; content of a specific subject; achieved a positive achievement. Possibilities for influencing the more intensive and wider development of students' interest in subjects are: introduction of continuous formative evaluation of teaching and learning, systematic instructive-pedagogical work; compulsory public lessons; regular control and instructional-pedagogical tour of classes; inclusion of training of pedagogical and methodological education in the portfolio of continuous professional development of teachers; choice of forms and methods of work that encourage active participation of students, with the inclusion of interesting, current examples of importance for everyday life and creating an opportunity for positive achievement of students.

Key words: interest, subject, teacher's personality, student participation.

Relationship Between the Quality of Realization of Extracurricular Activities and the Number of Students Attending Extracurricular Activities/Sections

Danijela D. Čolović

Primary school „Danilo Kiš“, Belgrade, Serbia

Apstrakt

The aim of the research is to determine the quality of the realization of sections in relation to the number of students who choose to participate in these activities. Through the analysis of the research results, conclusions will be drawn on the basis of which measures will be created to improve the work in this area. The measures will ensure the dynamic development of the sections and their more successful implementation, which will be reflected in terms of the number of interested students, but also the complete psychophysical and social development of students, in accordance with their individual and priority needs. Survey and document analysis techniques were used in the research. Questionnaires (for students, parents and teachers) were used as research instruments. The questionnaires were conducted using digital means (Google questionnaires), which facilitated their distribution, data collection and analysis of results. All steps in the research are described by the descriptive method. The primary school had 30 classes of the first and 17 classes of the second cycle in the previous school year (at the time of conducting the research). The sample was formed by surveying students from each class under numbers 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20 and 23, as well as their parents and teachers. The analysis confirmed that significantly more students of the first cycle than students of the second cycle are involved in extracurricular activities/sections, as well as that students are satisfied in certain aspects of the implementation of sections, but that there is an opportunity to improve work. At the school, teachers encourage students to apply for participation in sections (mostly talented who would certainly achieve their ambitions by attending additional classes). It is important to hire students who want to participate, even though they do not have a preference for a particular subject or area to which the section is dedicated.

Ključne reči: questionnaires, realization of teaching, primary school age.

Introduction

The free time of children, i.e., students during the primary school attendance period is a time when they are released from their regular school obligations and obligations in their family. During that time, children should develop and improve their skills and abilities.

Contemporary circumstances bring children a multitude of content and influence, both positive and negative. Therefore, in the time that remains available for students, it is important to organize activities under the supervision of an expert person - a teacher. It is of great importance that activities are realized regularly, according to a certain plan and per the interests of students.

“Working in extracurricular activities enriches the social experiences in interacting with peers because, in a special way, it is possible for children to make social contacts and enter relationships that build their personality in every way” (Previšić, 1987).

“Numerous studies show how risky behaviors occur less frequently in students engaged in extracurricular activities”, states Dryfoos (1997).

Different studies of students’ free time show that organized free time through extracurricular activities has a great contribution to the formation of positive attributes for the child and its development in general (Vidulin & Papak, 2018: 15).

Students:

- Accomplish higher educational achievements,
- Miss less from school,
- They develop a sense of belonging, or association with the school as an institution, as well as with teachers and other students,
- Develop better personal perception and self-confidence,
- Learn to be part of a team,
- Develop leadership and communication skills,
- Socialize better and easier,
- Learn by the rules and respect diversity,
- Occupied by directed activities avoid risky behaviors.

Despite the many positive effects on students, there are challenges in the realization of extracurricular activities, including the burden of students with several classes and regular class hours. The fact is that many of the activities the student attends are undermining the positive influences expected.

Research also suggests (Eccles, 2003: 865):

- Various activities are available outside the school, but they often exert additional funding as well as the time needed for the organization. That is the advantage to have this kind of activity at the school that the child attends,
- Extra-curricular activities include mostly children whose parents are interested in the same,
- Schools are often limited by financial, sometimes human resources necessary for the realization,
- In choosing activities that take place at school, children are included actively, which is not often the case of outside school activities (parents suggest "popular and attractive" activities, which can be of use to them later even though children have no predisposition or interest in the same); Extracurricular activities should be based on freedom of choice, voluntary involvement, and the satisfaction of engaging in a particular activity that also ensures personal development of students,
- In schools outside of our educational system (e.g. American schools) dominate dance and sports sections, reconnaissance or activities such as debates and socio-humanitarian activities, while in our schools dominate art sections.

A school is an ideal place for an educated and planned guide of the children through their targeted activities.

In addition to regular teachings, the school plans extracurricular activities (sections) to encourage the development of individual preferences and students' interests. Different programs of extracurricular activities contribute to the quality of social life of students, the development of positive human values, and the overall development of students.

According to Cindrić (1992) extracurricular activities are different organizational forms of gathering students in free extracurricular time at school, which have a predominantly cultural-artistic sports, technical, recreational and scientific (educational) characteristics

School documents, the School Development Plan, the School Program, and the School's Annual School Plan envision a plan to realize extracurricular activities. The sections are one of the extracurricular activities carried out in all elementary school classes.

Plans and curricula for mandatory subjects remain in the higher focus of teachers while examining the quality of realizing extracurricular activities is of importance for improving the quality of the school's work. The above will affect the full intellectual, emotional, social, moral, and physical development of students, the physical and mental health of students, according to the age, development needs, and interests.

Extracurricular activities are possibly already tied to a particular subject and some global educational project, they may have interdisciplinary character, and be in the function of social learning, promotion and encouraging children's play and activities of an active-production nature (Mendeš, 2010).

Research theme

The research will contribute to looking at several aspects of extracurricular activities/sections:

- The kind of sections that are implemented in school (for students of all ages);
- Number of students attending existing sections;
- Student motivation to work in sections;
- A section execution method;
- A way to promote activities within sections.

Abovementioned is the importance of student participation in sections, and the survey should bring some conclusions and highlight a more quality realization of the same, which will consequently include more pupils that are committed and, more importantly, in the coming school year, regularly attend the chosen activities.

In the broadest sense of the word, extracurricular activities/sections can be considered anything that students deal with outside the classical school framework or formal classes limited by the strict plan and learning curriculum. Well-organized and guided activities meet the needs and interests of students, develop their psychological skills, acquire new skills, and create assumptions for full-time learning and organized free time spending. The sections make up a connection between school and life, mandatory and non-mandatory content, solid and flexible organizations, traditional and modern schools.

Realizing sections, other than their educational character should ensure that the students develop their potential.

It is very important to emphasize that sections should be flexible enough for all concerned students so that they can achieve their needs as well as possible. One should avoid the error that is established, that sections are a form of teaching for talented pupils within a field. Through designed activities within one section, various aspects of the student's personality can be developed.

Research and area purpose

The initial basis for setting up the research subject was the analysis of the documents:

- The report on the external evaluation of Belgrade School Administration since 17.05.17.
- The School's Development plan for 2018-2022.
- School program for 2018-2022.
- The school's Annual School plan for 2019/20.
- The regulation on the quality standards of the institution's quality (RS Official Gazette - Education messenger, no. 14/2018 of 2.08.18)

The standard rules for education and education institutions (Official Journal of RS, 2013).

The school documents showed the following:

- School plans extracurricular activities/sections;
- There are global plans and section programs;
- Plans generally predict how sections are realized;
- The plans envision section realizers;
- Operating plans need to be more specific in terms of how the operation, method, shape, and means to be used;
- No student notification and reporting policies exist;
- No means of promotion of implemented activities envisioned.

The Report on the outside valuation of the school showed that "the contents and activities that encourage students' personal, professional and social development are realized at school, but there is a need to intensify and enrich the new content and ways of working, especially in the subject course". It also said, "The school recognized the problem of the poor inclusion of students in extracurricular activities, but the planned measures have not yet achieved the expected results" (The School's external valuation report, 2017).

Looking at all the above, the need for exploration of important areas and improvements in the school's work under the following standards stressed:

<u>Area</u>	<u>Student support (4)</u>	
Standards	4.1. School's support system works for all students	4.2. School encourages students' personal, professional and social development
<u>Indicators</u>	4.1.1. The school is taking various measures to support students in learning how to learn 4.1.2. The school is taking various measures to provide educational support to students	4.2.2. Based on student involvement in extracurricular activities and student interest, the school is determining the offer of extracurricular activities 4.2.4. Through curriculum and extracurricular activities, students' professional development is encouraged, that is, career management and counseling

Research

Research subject and target

The research subject is a breakdown of the quality of realizing sections and the number of students attending activities within sections.

The research is intended to determine the quality of realization of sections relative to the number of students who opt for participation in these activities. Through the analysis of the results of the research, we draw conclusions under which we will create measures to improve the work in this area. The measures will ensure the dynamic development of sections and their more successful implementation, reflecting the number of interested students as well as full psychophysical and social development of students, in line with their individual and priority needs.

Research tasks

1. Explore whether there's a difference in the number of students attending sections in the first and second cycles of education.
2. Determine whether there is a difference in the number of registered students and the number of students who regularly attend sections.
3. Determine whether the motivation of students, realization, and promotion of activities affects the number of students registered for sections.
4. Learn how students and parents see how they realize activities within sections.

Research hypotheses

More students are thought to attend activities within the sections, provided teachers come up with a more complete plan of the section, more interesting performances of planned activities for students at the beginning of the school year and, during the section, regularly present the results of the student work.

1. A significantly larger number of students are believed to be attending sections in the first cycle compared to the second-cycle students.
2. The number of students registered is assumed to differ significantly from the number of students attending section classes regularly.
3. Students are presumably less satisfied with the implementation of sections, as, during the school year, some students stop attending.
4. More students are believed to be involved in section activities if the systematically approached student motivation, realization, and promotion of activities.

Research methods and techniques

The research used poll techniques and document analysis to examine the research subject.

Polling is about getting the opinions of students and parents about the satisfaction of organizing sections at our school. Surveys were expected to present the numerous conditions of students attending sections, as well as the way they promote extracurricular activities/sections.

Document analysis has determined the basic guidelines for realizing sections and how students are registered to participate in them.

The descriptive method describes all steps in the survey.

Questionnaires (for students, parents, and teachers) were used as research instruments. The questionnaire was conducted using digital tools (Google questionnaire), facilitating the distribution of the questionnaire, data collection, and analysis of results.

The survey results will first serve to conduct statistical analysis and then describe the existing context in the school. Based on the summary conclusions, defining the course of action of all key actors in the process of achieving extracurricular activities is to improve efficiency and improve school performance.

Questionnaire description

Three questionnaires have been elaborated:

- Student questionnaire;
- Teacher questionnaire;
- Parent questionnaire.

Each questionnaire initially contains a questionnaire title, an introductory word - instruction, and the goal of implementing the questionnaire. In this way, respondents are familiar with the goal of the survey, motivated to give realistic answers, and under their opinions, that the school will value not only in research but also to devising measures to improve work.

Sample of the respondents

The school had 30 classes of the first and 17 sections of the second cycles of the previous school year (at the time of conducting research). The sample was formed by surveying students under the order of 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, and 23 from each class, as well as their parents.

Sample preview in the following views.

Diagram 1: Sample first cycle student

1-Total number of students

2-Student sample

3-Filled questionnaires

Diagram 2: Sample second cycle student

1-Total number of students

2-Student sample

3-Filled questionnaires

Diagram 3:

Parent sample-First Cycle

1-Total number of parents

2-Parent sample

3-Filled questionnaires

Diagram 4:

Parent sample-Second Cycle

Diagram 5: Teacher sample

1-Teachers

2-Subject teachers

3-Total number of teachers

Research results and descriptive analysis

Analysis of questionnaire results for students-grades 1-4

A large number of students are fully or to a greater degree familiar with sections that are being organized in school (88%), and what is especially important is that an extremely small number of students has pleaded not to be aware at all (0.7%). As for student motivation, nearly a quarter of students (about 25%) said they are less or not interested in participating in sections. Students' satisfaction with organizing sections and envisioned terms is at a high level (83.5% and 79.4%, respectively). A large number of students (86.8%) believe participation in sections contributes to an increase in general knowledge but

is also important for further education (76.2%). Organization of the sections lists teacher incentives for signing up for sections (86.7%), but no small number of students believe teachers should use the available capabilities to demonstrate activities in section lessons. Students say they can satisfy their interest in the section classes (82.6) but also believe that teachers should more than allow students to choose topics they will address in those classes (39%). To a large extent, teamwork in sections (76.8%) has been prompted, as well as preparation of work in section classes (72.6%). However, you can see that this aspect can develop significantly. Students note that the activities in sections do not orient to textbooks (21.6%), but a large number of students have pleaded that not all available resources for the local community are largely used by teachers (museum, gallery, park, library, and so on).

Analysis of questionnaire results for students-grades 5-8

A large number of students (96.5%) have pleaded fully or largely familiar with the organized sections in the school; still, one should be aware that only half of the students had full information on sections being performed at the school. In general, a large number of students are interested in participating in sections, but only 26.7% are fully interested, which can be significant data. It is also important to pay attention to the fact that about 29% of students said they are not satisfied with the sections in which they participated so far, especially if we add that half of the students are unhappy with the periods that have been designated for the realization of activities within sections so far. It's a good thing that a large number of students feel that participation in sections increases their general knowledge, but less than half see these activities as guiding them to choose from further education. Students believe that teachers greatly encourage the inclusion of students in the section, but not that teachers present to the appropriate extent these activities. According to students, they do not always satisfy their interests within sections (40.9%), which is in a direct relationship with the fact that they are not able to choose the topics they want and can deal with (41.9%). The questionnaire shows that in section classes students often work as teammates or in pairs, but teachers do not refer them exclusively to textbooks. Students say they do not prepare any work for nearly half of the classes, but believe teachers should use available resources of the local community to make the sections more successful (47% think teachers do not use enough resources).

Analysis of questionnaire results of students' parents-grades 1-4

The parents of younger students have needed information about the realization of sections at the school, but it needs to be noted that 27.5% of parents are mostly without this information. Parents are extremely interested in their children's participation in sections (95%), they are familiar with the activities in which the child participates (92.5%) and think that the children are greatly motivated to participate in sections (80%).

Mainly, parents believe sections are important for improving general knowledge (75%), an additional motivation for children for learning (72.5%), the development of specific skills (90%), and working habits of children (75%). Most parents believe sections can help children choose further education (85%).

Activities within sections are monitored regularly (82.5%) by parents, they are satisfied with the terms stipulated for these classes (80%) and by the realization of activities (72%). In this regard, they recommend to other parents to include their children in extracurricular activities (80%).

Parents believe that the school should provide as many sections as possible for students (82.5%) and include external collaborators as consultants (87.5%).

Analysis of questionnaire results of students' parents-grades 5-8

Parents are widely familiar with the sections the school performs, the activities in which their children participate, and are highly interested in the same (84.7%).

According to parents, children are exceptionally motivated for working in sections (92.3%). It is noted that sections mainly contribute to the advancement of general knowledge (76.9%) and development of working habits (77%), but should greatly encourage the improvement of specific properties and motivation of students.

Parents follow in large part the children's participation in sections, but around 35% express their dissatisfaction with realization and terms in which sections are realized. They insist that as many sections (77%) should be provided at the school as possible because they can help children choose further education, but also that consulting external collaborators (84.7%) would be useful for better work.

Comparative analysis

Comparative analysis of all of the questionnaires leads to the following conclusions:

- The significant number of students enlisting for participation in sections in the first cycle is about 62% compared to the second-cycle students — 30% and the number of students who regularly attend section classes (Table 1).

Table 1: Student participation in sections

Total number of students in the first cycle	819	100%
Students signed up for sections-first cycle	507	62%
Students who regularly attend sections compared to the number of registered students-first cycle	480	95%
Total number of students in the second cycle	448	100%
Students signed up for sections-second cycle	133	30%
Students who regularly attend sections compared to the number of registered students-second cycle	72	54%

- It seems that a significant increase in the number of sections is offered to the students at the first cycle as well as the number of teachers who do the same compared to the second cycle.
- The fact is that teachers' responsibilities for every school year foresee a 40-hour workweek, and teachers follow the solution to take classes; very often, individual teachers, because of the specificity of the subjects they teach, have a large number of responsibilities, within a large number of classes and with a large number of students. This contributes that teachers do not find terms or fail to engage in full volume when it comes to sections. In the organization itself, teachers have more

opportunities to schedule sections classes at the same time in multiple departments that suit students, therefore lack unfinished classes, but can attend sections immediately upon the end of regular classes. This is not always possible in the second cycle section, these students sometimes have an "empty" class that disrupts them in the overall organization and often give up attendance to section classes.

➤ The motivation of students to participate in the activities envisioned in the sections — most of the surveyed students are familiar with the sections that are being conducted in the school, but it is reflected that there are students who are not fully familiar with the sections; students are interested in participating in sections but there is room for encouraging several under-motivated students; the reason for the previously stated can be in the fact that first-grade students and parents don't always have complete information, especially about sections-making teachers, sometimes, because of the uncertainty, students don't apply and don't have an interest; students of the second cycle due to their numerous obligations pay no attention to this segment of the school's work.

Teachers need to pay attention to this data to customize promoting activities and realization of classes adopted to the age and interest of students.

➤ The realization of activities in section classes — first-cycle students are significantly more satisfied with the realization of the sections compared to second-cycle students, and a parallel can be drawn comparing the number of students who quit attending these classes. Most students see the importance of participating in sections, realize that new knowledge can expand existing general knowledge and direct them to further education. Students believe that the majority of teachers encourage students to engage in the work of sections, yet point out that teachers do not always allow them to choose topics that will satisfy their interests. Because they feel that section work is not always presented through available media, it can be concluded what affects their satisfaction or discontent.

➤ Students' satisfaction is positively affected by the ability to work together as team members and to use different sources of knowledge. Students suggest that local community resources are not being used sufficiently, which is very important for connecting knowledge gained in the school environment with life-experienced findings.

The opening remarks mentioned that research shows that in our school system, unlike in the foreign system, art sections dominate. When we analyze the kinds of sections that are being carried out at our school, it confirms the previous conclusion. The variety of sections is partly adjusted but most of them are part of art, music, drama. Few activities would otherwise encourage students to think, explore, do a scientific analysis, develop sports spirit and mental health, improve communication skills and teamwork, leadership skills, and media literacy.

Conclusion

Aside from meeting the legal obligations in terms of valuing school work, the commitment to the subject of research work will primarily contribute to a greater understanding of teachers about the

importance of the quality of extracurricular activities/sections in school, thereby to a larger number of students, who will substantially and with greater involvement, be included in the work of sections.

The obtained results coincide with the results of other researches, which show that children who participate in extracurricular activities understand and express their feelings and attitudes much better, establish positive interactions with the environment, express assertiveness in social contacts, respond effectively to peer pressure and have better success in school (Durlak & Weissberg, 2007).

Research through the tasks that have been set has shown the justification of the hypotheses set. The analysis acknowledged that extracurricular activities/sections include significantly more first-class students than second-cycle students and that there is more registered than the students who regularly attend classes, especially in the second cycle of education. It also found that students in certain aspects of the realization of sections are satisfied but that there is also a possibility for improvements in work.

At school, teachers encourage students to apply for participation in sections (mostly talented ones that would certainly achieve their ambitions by attending additional classes). It is important to engage students who want to do so, although they do not tend to a certain curriculum or area in which the section is dedicated.

The conclusion is that it takes considerably more motivation for second-cycle students to participate in sections, and it is necessary to assist teachers in devising section programs, activities and plans, realization and promotion of section products. Professional collaborators can direct teachers and be an important link in the planning, telling teachers to integrate access to regular instructions and extracurricular activities, goals, and learning outcomes. Teachers should be noted that, in organizing sections, they can exploit inter-class competencies and connect different objects into one section. Curriculum can be linked within the expert council, but not necessarily. More opportunities should be looked at to provide students with the content of different areas, presentation of content that is not intended for regular hours, thus pointing out to students the importance of participating in extracurricular activities.

A variety of sections needs to be paid attention to, which can be improved, as well as the means of realization, including students in design topics and programs of the section, shapes and how to work in class, and how to present products. Complete the realization of classes by using modern digital tools, which can be a motivating factor for students, and a known working method.

When planning section classes, it is important to envision the ability to place students in the teaching role, developing student self-reliance and self-confidence, but also to encourage peer learning and other students to engage in activities.

In particular, one should think carefully about using the local community's resources as supplementary funds, allowing students to become acquainted with some important content in an obvious manner. It can also solve to a certain degree the problem of finding terms that are more appropriate for students without directly being associated with regular classes.

The results of some research show that children spend most of their time in the company of their peers, looking for contents and ways of life different from family or school ones (Rosić, 2005). This fact should be taken into account together with the other conclusions.

Looking at all the facts in the field, we need to set a goal that we want to achieve, list all the activities that will enable the goal to be achieved, and ensure that the evaluation indicator is determined.

References

- Cindrić, M. (1992). *Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti učenika osnovne škole* (Extracurricular and extracurricular activities of primary school students). Osijek: Život i škola.
- Durlak, J. A., & Weissberg, R. P. (2007). *The impact of after-school programs that promote personal and social skills*. Chicago, IL: Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning.
- Dryfoos, J. (1997). The role of the school in children's out-of-school time. *The Future of Children*, 9(2), 81-95.
- Eccles, J. (2003). Extracurricular activities and adolescent development. *Journal of Social Issues*, 59(4), 865-889.
- Ivić, I., Pešikan, A. & Antić, S. (2001). *Aktivno učenje u nastavi* (Active learning in teaching). Belgrade: Institute of Psychology.
- Jaškov, M. (2014). *Uticaj vannastavnih aktivnosti na motivaciju učenika* (Influence of extracurricular activities on student motivation). Novi Sad: University of Novi Sad, Faculty of Science.
- Kundačina, M. & Stamatović, J. (2018). *Istraživanje obrazovno-vaspitne prakse i pisanje istraživačkog rada* (Researching educational practice and writing research work). Belgrade: Samo korak.
- Mendeš, B. (2010). *Izvanastavne aktivnosti u suvremenom osnovnoškolskom kontekstu* (Extracurricular activities in a contemporary primary school context). Split: Filozofski fakultet u Splitu.
- Official Gazette of RS-Education Gazette* (2018). *Pravilnik o standardima kvaliteta rada ustanove* (Rulebook on the quality standards of the work of the institution). No. 14/2018.
- Official Gazette of RS* (2013). *Pravilnik o standardima kompetencija direktora ustanova obrazovanja i vaspitanja* (Rulebook on standards of competencies of directors of educational institutions). No. 38, 2013.
- Previšić, V. (1987). *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo* (Extracurricular activities and creativity). Zagreb: Školske novine.
- Ranđelović, D. (2020). *Uticaj vannastavnih aktivnosti na stvaralačke sposobnosti učenika* (Influence of extracurricular activities on students' creative abilities). Belgrade: Institute for Modern Education.
- Rosić, V. (2005). *Slobodno vrijeme – slobodne aktivnosti* (Free time - free activities). Rijeka: Biblioteka Educo.
- Vidulin, S. i Papak, P. (2018). *Vannastavne aktivnosti, pogled u budućnost* (Extracurricular activities, a look into the future). Pula: Artefact.
- Official Gazette of RS* (2013). *Zakon o osnovnom obrazovanju* (Law on Primary Education). No. 55/2013, 101/2017, 10/2019 and 27/2018-dr.zakon.
- Official Gazette of RS* (2017). *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (Law on the Fundamentals of the Education System). No. 88/2017, 27/2018-dr.zakon, 10/2019, 6/2020.

Odnos kvaliteta realizacije vannastavnih aktivnosti i broja učenika koji pohađaju vannastavne aktivnosti

Danijela D. Čolović

OŠ „Danilo Kiš“, Beograd, Srbija

Abstract

Cilj istraživanja je utvrđivanje kvaliteta realizacije sekcija u odnosu na broj učenika koji se odluče da učestvuju u ovim aktivnostima. Analizom rezultata istraživanja izvući će se zaključci na osnovu kojih će se stvoriti mere za unapređenje rada u ovoj oblasti. Merama će se obezbediti dinamičan razvoj sekcija i njihovo uspješnije sprovođenje, što će se odraziti na broj zainteresovanih učenika, ali i na potpuni psihofizički i socijalni razvoj učenika, u skladu sa njihovim individualnim i prioritetnim potrebama. U istraživanju su korišćene tehnike anketiranja i analize dokumenata. Kao istraživački instrumenti korišćeni su upitnici (za učenike, roditelje i nastavnike). Upitnici su sprovedeni pomoću digitalnih sredstava (Google upitnici), što je olakšalo njihovu distribuciju, prikupljanje podataka i analizu rezultata. Svi koraci u istraživanju opisani su deskriptivnom metodom. Osnovna škola je u prethodnoj školskoj godini (u vreme sprovođenja istraživanja) imala 30 odeljenja prvog i 17 odeljenja drugog ciklusa. Uzorak je formiran anketiranjem učenika iz svakog odeljenja pod brojevima 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20 i 23, kao i njihovih roditelja i nastavnika. Analizom je potvrđeno da je znatno više učenika prvog ciklusa nego učenika drugog ciklusa uključeno u vannastavne aktivnosti / sekcije, kao i da su studenti zadovoljni određenim aspektima primene sekcija, ali da postoji prilika za unapređenje rada. U školi nastavnici podstiču učenike da se prijave za učešće u sekcijama (uglavnom talentovani koji bi svoje ambicije sigurno postigli pohađanjem dodatne nastave). Važno je angažovati studente koji žele da učestvuju, iako nemaju preferencije za određeni predmet ili oblast kojoj je odeljak posvećen.

Key words: upitnici, realizacija nastave, osnovnoškolski uzrast.

Kibernetički model komunikacije u nastavi – osvrt na povratnu informaciju

Milan J. Grozdanović

OŠ „Bratstvo“ Zvonce, Srbija

Jelena B. Marković

OŠ „Hajduk Veljko“ Korbovo, Srbija

Apstrakt

Fokus ovog rada je kibernetički model komunikacije, odnosno povratna informacija i njen značaj u procesu nastave. Zapaženo je da se nastava u učionici izvodi najviše jednosmerno, odnosno na relaciji nastavnik – učenik. Takva komunikacija ne doprinosi valjanoj razmeni informacija, te se paradigma komunikacije u učionici polako pomera ka dvosmernoj komunikaciji sa fokusom na povratnu informaciju. Kibernetički model komunikacije nam pruža mogućnost korekcije u toku komunikacije, jer povratna informacija pruža uvid u to kako je poruka primljena, te u skladu sa tim možemo dalje koncipirati i organizovati uspešniju komunikaciju.

Ključne reči: komunikacija, povratna informacija, kibernetika, nastava.

Uvod

Nastava je proces koji ne postoji bez komunikacije. Jednostavno je nemoguće ne komunicirati sa nekim. Istorijski gledano, tokom procesa nastave, informacije su putovale samo na relaciji nastavnik - učenik, dok se danas paradigma pomera ka dvosmernoj komunikaciji u nastavi. Takva komunikacija zahteva od učesnika aktivnost u čitavom procesu komunikacije, odnosno da pažljivo prenose informaciju, aktivno slušaju, obrađuju primljenu informaciju, daju svoj stav o tome kako su shvatili dobijenu informaciju.

Nastavnik više nije osnovni i neprikosnoveni izvor znanja, već sve više preuzima ulogu voditelja, odnosno onog koji komunikaciju usmerava ka saznanju (učenik saznaje o tome šta nastavnik želi da prenese, dok kroz povratnu informaciju nastavnik saznaje o učeniku, odnosno o tome kako on percipira tu informaciju).

O komunikaciji

Komunikacija je neizbežna i stalno prisutna. Komunicirajući sa drugim ljudima saznajemo o svetu koji nas okružuje, o stvarnosti i o stavovima i mišljenjima drugih ljudi. „Literatura o komunikaciji je veoma široka i multidisciplinarna. Ide od matematičke teorije prenosa signala do interkulturalne komunikacije, od neverbalne komunikacije do javnog mišljenja“ (Gelepithis, 2004: 1400).

Za nas je u nastavi bitna pedagoška komunikacija i ona „podrazumijeva prenošenje, saopštavanje, izlaganje, primanje, jednom riječju, razmjena poruka, kao i uspostavljanje odnosa, sporazumijevanje, sredstva i način ophođenja među učesnicima u procesu učenja i poučavanja“ (Suzić, 2003: 254).

Da bi komunikacija uopšte postojala moramo imati dva i više učesnika. Osnovni komunikacijski model jeste linearni model (izvor poruke, poruka, primalac poruke). Pored njega postoji i opšti komunikacijski model koji odgovara na pitanja: ko kaže, šta kaže, kome kaže, na koji način kaže, kojim kanalom i sa kojim efektom.

Komunikaciju najbolje možemo razumeti kroz pet Vaclavikovih zakona komuniciranja (Watzlawick et al., 1967):

1. Nemoguće je ne komunicirati. Sve je komunikacija. Čak i kada ne želimo da sa nekim komuniciramo a nalazimo se na istom mestu, to nije moguće;
2. Svaka komunikacija ima dva aspekta – sadržajni i odnosni;
3. Priroda komunikacijskog odnosa uslovljena je interpretacijom komunikacijskih tokova od strane učesnika;
4. Tok međuljudskih odnosa u komunikaciji je simetričan i komplementaran;
5. Komunikacija može biti analogna i digitalna.

Komuniciranje je dakle nemoguće izbeći i ono zavisi od dosta faktora. Od trenutka kada nastavnik zakorači u učionicu, počinje proces komunikacije sa učenicima. Kako bismo što bolje razumeli taj proces, potrebno je znati još i:

- Tok komunikacije: vertikalni (učenik nastavnik) i horizontalni (učenik - učenik);
- Vrsta komunikacije: intrapersonalna, interpersonalna i masovna komunikacija;
- Vrsta komunikacije prema sredstvima i načinu komuniciranja: verbalna, pisana, gestovna, medijska, putem pošte, igranjem uloga;
- Šumove ili distraktore komunikacije.

Komunikacija u nastavi

Prema Suziću (Suzić, 2003: 255), ključni aspekti efikasne pedagoške komunikacije su:

1. Sposobnost pošiljaoca da prenese poruku ili je efikasno realizuje sadržaj komunikacije;
2. Sposobnost ili kompetencija primaoca da razume ili preuzme poruku ili sadržaj komunikacije;
3. Efikasna povratna informacija;
4. Uklanjanje šumova ili distraktora ili njihovo svođenje na minimum.

Kako je za komunikaciju bitno prenošenje informacija isto tako je bitno i razumevanje iste. Bez prenosa informacije i razumevanja iste nema ni komunikacije. "U školovanju je bitna informacija i razumevanje. Nastavnici imaju informaciju a učenici je žele. Informacija – prikupljanje i prenošenje iste je ono što u školi radimo" (McCroskey et al., 2005: 27).

Marej (Murray, 2006) smatra da ne možemo znati da li je informacija koju prenosimo tačna, jer ne postoji spoljašnja kontrola nad protokom informacija. Svaka informacija se prenosi od strane posmatrača. Prema navodima Maturane „sve što je rečeno, rečeno je od strane posmatrača“ (prema: Murray, 2006: 216).

Komunikacija u učionici se uglavnom odvija kroz razgovor, te Skot (Scott, 2001) navodi sistem „CASTE“ (Course Assembly System and Tutorial Environment), sistem koji su razvili Pask i Skot, kako bi bio oličenje teorije konverzacije. CASTE sistem sadrži formalno specifikovani set uputstava koja objašnjavaju kako učenik treba da dostigne visok nivo znanja u određenoj oblasti. Pask (prema Scott, 2001: 30) konverzaciju između nastavnika i učenika predstavlja na sledeći način:

Slika 1: Konverzacija između nastavnika i učenika

Horizontalna konekcija predstavlja verbalnu razmenu između nastavnika i učenika. U ovoj razmeni postoje dva nivoa: „kako“ i „zašto“. „Kako“ nivo objašnjava kako da uradimo određenu radnju, dok „zašto“ nivo daje objašnjenje o povezanosti određene teme sa drugim temama. Vertikalna konekcija predstavlja kauzalnu vezu sa povratnom informacijom koja se kreće od modela za isprobavanje rešenja naviše.

Ovakav model komunikacije, odnosno konverzacije, možemo primeniti kod tradicionalne nastave, ali se ovakav model rada više namenjuje učenju uz pomoć mašine (kompjutera).

Nastava između tradicionalne i savremene

Tradicionalna i savremena nastava se sve više prepliću. Česte su promene u tradicionalnoj nastavi, koje za cilj imaju da nastavu osavremene, ali se sve čini da se jaz još više produbljuje. Tradicionalna nastavna teži da zadrži svoje karakteristike, ali želi da obrazuje učenike za budućnost, za neka buduća zanimanja. Tradicionalnom nastavom je to gotovo nemoguće postići, jer futuristička

zanimanja zahtevaju drugačiji pristup obrazovanju i učenju. Kako Liber (1998) navodi, svi učenici se razvrstavaju u kategorije po uzrastu (razrede), te se njima onda predaju sadržaji kroz nastavne predmete koji se organizuju kroz nastavne časove. Nastavni časovi traju podjednako bez obzira da li određeni nastavni predmet, ili određena nastavna jedinica zahteva više ili manje vremena za obradu. Nastavnici se tada trude da ispune Zakonom propisane norme, te ne stižu da se posvete svakom učeniku onoliko koliko je njemu potrebno. Tradicionalna nastava globalno zapostavlja individualnost učenika u smislu da on ne može da bira nastavne predmete i njihov obim po svojim interesovanjima, ne može birati predmete iz drugih oblasti koje ga zanimaju, a koji se organizuju u drugim školama/fakultetima, već mora sve obavljati u sklopu svoje obrazovne ustanove.

Pokušaji da se ovaj problem reši su brojni, a jedan od njih je kibernetički pristup nastavi, koji je usmeren na bolju komunikaciju između učenika i nastavnika. Uz pomoć savremene nastavne tehnologije, moguće je da učenik potpuno prilagodi sebi nastavni program. Kroz posebne softvere nastavnici bi mogli da učenicima dostavljaju potrebnu literaturu, i korisne informacije, da lakše prate napredak učenika i njegova interesovanja, te da mu tako prilagode kombinovani program. Uz sve ovo, omogućava se i bolja komunikacija u nastavi, odnosno povratna informacija između „upravljačkog sistema“ (nastavnika) i „upravljanog sistema“ (učenika) je lakša, brža i preciznija. Omogućava se bolji prenos informacija, a samim tim i lakša i efikasnija korekcija čitavog sistema, u ovom slučaju taj sistem je nastava.

Kibernetika i kibernetički pristup komunikaciji u nastavi

Tehnicizam je sve prisutniji kako u životu i radu, tako i u nastavi pa je veoma bitno izneti osnovne pretpostavke na kojima se kibernetika zasniva. Pojam *kibernetika* potiče od grčke reči *κυβερνητική* (kybernetike), što znači „upravljati“ ili „voditi“. „Kibernetika je nauka o zakonima upravljanja, o prenošenju informacija i njihovoj obradi i kontroli. Osnivač je Norbert Viner“ (Vilotijević, 1999: 85). Najnoviju definiciju kibernetike dao je Luis Kofman (Louis Kauffman) „Kibernetika je nauka o sistemima i procesima koji uzajamno međusobno deluju i proizvode sebe iz sebe“ (prema: Grover, 2016: 45). Pošto se kibernetika smatra naukom o vođenju procesa, ona se može primenjivati u organskom i neorganskom svetu – preduzećima, školi, društvu, mehaničkim postrojenjima...

Osnovna tri obeležja kibernetičkih sistema, kako ih je definisao Viner (prema Vilotijević, 1999) su: složenost, stohastičnost i autoregulacija. Na osnovi toga moguće je razgraničiti tri osnovna metodološka aspekta kibernetičkog učenja: metoda „crne kutije“, teorija informacija i povratna sprega (povratna informacija).

Informaciju kao osnovni element na kome se kibernetika zasniva, definiše se kao podatak ili činjenica koja je poslata nekom korisniku, s tim što ta činjenica mora primaocu biti nepoznata, kako bi ona za njega bila informacija, kao bi imala neku vrednost za njega. Sistem za prenos informacija ima sledeću strukturu: izvor informacija, predajnik, medijum, prijemnik. Kada ovu strukturu prenesemo na nastavni proces, izvor informacija jesu naučnici koji stvaraju sadržaje, predajnik je nastavnik, medijum je vazduh, a prijemnik je učenik kome su ove informacije namenjene. Učenici su dakle sistem kojim se upravlja, a nastavnici su upravljački sistem, odnosno oni koji upravljaju. Valja još dodati i da informacija ima pet osnovnih obeležja:

1. Sintaksičko obeležje – jasnost prenesene informacije;
2. Semantičko obeležje – jasnost termina;
3. Pragmatičko obeležje – da li informacija izaziva željeno ponašanje;

4. Vrednosno obeležje – vrednost informacija za primaoca;

5. Vremensko obeležje – pravovremenost informacije.

Još jedna od bitnih odlika kibernetike jeste povratna informacija. Povratna informacija ide obrnutim putem, od primaoca ka pošiljaocu. Njome se određuje stepen razumevanja poruke i ona je veoma važan deo sistema prenošenja informacija, jer putem nje primalac daje informaciju o tome šta je, koliko i kako razumeo, te se na osnovu povratne informacije koriguje dalji protok informacija od pošiljaoca ka primaocu.

Kada kibernetiku prenesemo u nastavni proces, dolazimo do pojma „crna kutija“. To je deo procesa prerade/obrade informacije kod primaoca, pre nego što on da povratnu informaciju. Nastoji se da se taj proces rasvetli, kako bi se unapredio proces prenosa informacije.

Pored ove, Vinerove, podele postoji i podela kibernetike na kibernetiku prvog reda i kibernetiku drugog reda. Grover (2016: 46) to grafički predstavlja ovako:

Slika 2: Kibernetika prvog i drugog reda

Kibernetika prvog reda se odnosi na posmatrani sistem, a kibernetika drugog reda se odnosi na posmatranje sistema.

Grover (Grover, 2016) pored kibernetike prvog i drugog reda, govori o kibernetici učionice, koju deli na: konstruktivizam, teoriju razgovora i povratnu informaciju.

- *Konstruktivizam*. „Znanje je u glavi pojedinca“ je teza koja opisuje ovu teoriju. Predstavnici teorije su Lav Semjonovič Vigotski, Žan Pijaže i Marija Montessori. Vigotski je smatrao da se znanja usvajaju kroz interakciju pojedinca sa okolinom. On naglašava da je detetu potrebna interakcija sa osobama koje znaju više od njega, kako bi imalo prilike da se razvija i da uči. Pijaže govori o fazama razvoja kroz koje dete prolazi i tako se razvija i uči. Marija Montessori nagašava da nastavnik samo pomaže u razvoju deteta i njegovom učenju, on usmerava dete.

- *Teorija razgovora.* Osnivač je Gordon Pask. On predlaže tri stila učenja: holistički, serijski i optimalnu kombinaciju. Osnovna ideja teorije razgovora je da se učenje javlja kao razgovor o određenoj temi od značaja za dve strane. Holistički stil učenja je kreativniji, holisti teže pronalaženju veza višeg reda, spremni su da idu novim putevima učenja, ali ostavljaju praznine u svom znanju; serijalisti prate sekvencu koja im je zadana, nisu skloni rizicima; oni koji uče optimalnom kombinacijom se služe dobrim stranama prethodnih stilova.

Povratna informacija. Povratna informacija objašnjava sebe još u svom nazivu. Ona služi da bi se nadgledao, odnosno kontrolisao i ispravljao sistem kojim se upravlja. Kontrolise se da li je informacija stigla tamo gde je trebala i da li je ta informacija izazvala efekat koji je trebala da izazove. Ovo je veoma važno u nastavnom procesu gde nastavnik na osnovu povratne informacije ima uvid u čitav sistem prenosa informacija, odnosno može da vidi da li je učenik primio određenu informaciju, da li je pravilno shvatio i da li je tu informaciju inkorporirao u svoj sistem znanja. Takođe, učenici putem povratne informacije mogu da utiču na sam sistem prenosa informacija, mogu ga menjati. Proces povratne informacije Grover (2016: 51) predstavlja grafički na sledeći način:

Slika 3: Kibernetički proces u učionici

Povratna informacija je dakle veoma bitna za nastavni proces. Bitna je nastavniku radi kontrole i učeniku radi efikasnijeg usvajanja znanja. Zamel za povratnu informaciju kaže: "Output nastavnika postaje input za učenike i određuje buduće performanse a učenički autput postaje input za nastavnika i određuje reakciju te performanse..." (prema Babanoğlu & Ağçam, 2015: 127). Predavanje i učenje više nisu uloge koje isključuju jedna drugu; one postaju odgovornost uključenih u rad u učionici; dok nastavnik predaje on i uči šta treba da uradi sledeće, dok učenik uči on daje instrukcije o informacijama koje nedostaju." Ellis i saradnici (Ellis et al., 2006) navode da postoje dva tipa korektivne

povratne informacije, implicitna i eksplicitna. "Eksplicitna korektivna povratna informacija samo usmerava i/ili identifikuje grešku kako bi učenik postao svestan iste, dok implicitna povratna informacija ima ulogu da izmami tačan odgovor od učenika pomažući im da isprave svoj loš iskaz" (Babanoğlu & Ağçam, 2015: 217). U implicitnoj korektivnoj povratnoj informaciji ne postoji indikacija koja ukazuje na grešku, dok u eksplicitnoj postoji. Bitener i Noč (Bitchener & Knoch, 2009) sa druge strane, navode da postoji direktna i indirektna povratna informacija. Babanoglu i Agdžam (Babanoğlu & Ağçam, 2015) navode da direktna informacija usmerava na grešku učenika i njeno ispravljanje, dok indirektna ukazuje na grešku bez velikog privlačenja pažnje.

Eksplicitna i implicitna povratna informacija je bila predmet mnogih istraživanja (Babanoğlu & Ağçam, 2015; Campillo, 2003; Carrol & Swain, 1993; Lyster et al., 2013; Zohrani & Eshani, 2014). Lister i saradnici (Lyster et al., 2013) zapažaju da, iako učenici lakše uočavaju eksplicitnu korektivnu povratnu informaciju, implicitna korektivna informacija može biti dugotrajnija od eksplicitne koja je bolja za kraći rok. Kerol i Sven (Carrol & Swain, 1993) upoređujući nekoliko grupa učenika istražuju direktnu i indirektnu povratnu informaciju, dolaze do zaključka da učenici koji primaju eksplicitnu povratnu informaciju češće postižu bolji uspeh od drugih grupa. Kampilo (Campillo, 2003) zapaža da je kombinacija ova dva tipa dala dobre rezultate. Zorani i Eseani (Zohrani & Eshani, 2014) su ispitivali gramatičku pismenost učenika u grupama koje su imale eksplicitnu i implicitnu povratnu informaciju i došli do zaključka da su obe grupe poboljšale svoje znanje, ali grupa koja je primala eksplicitnu povratnu informaciju postigla bolje rezultate. Babanoglu i Agdžam (Babanoğlu & Ağçam, 2015) su ispitali koji tip povratne informacije preferiraju nastavnici engleskog jezika u turskim državnim osnovnim školama i došli su do zaključka da nastavnici u većoj meri koriste eksplicitnu povratnu informaciju koja i daje bolje rezultate od implicitne.

Zaključak

Spoj tradicionalne i savremene nastave vidimo u kibernetičkom modelu komuniciranja u nastavi. Naravno, ni ova teorija nije bez svojih nedostataka, međutim u odnosu na tradicionalni model komuniciranja u nastavi, pruža novi uvid sam proces komunikacije i obrade informacije koja se u tom procesu prenosi.

Kao osnovni deo kibernetičkog modela komunikacije izdvaja se povratna informacija, kao suprotnost tradicionalnoj nastavi. Upravo ta povratna informacija predstavlja veliki korak napred u razvoju komunikacije između učenika i nastavnika jer se uz pomoć nje otvaraju vrata boljem, bržem i lakšem prenosu i stvaranju znanja kod učenika.

Potrebno je u nastavi više pažnje posvetiti povratnoj informaciji, jer upravo to nam pruža uvid kako učenici percipiraju ono što nastavnik govori, a nastavnik na osnovu toga može korigovati izlaganje i potruditi se sve ono što kaže bude jasno svim učenicima. Takođe, povratna informacija od nastavnika ka učenicima je veoma korisna, jer ona učenicima daje do znanja da i njih neko čuje i razume i na taj način se pojačava motivisanost učenika za dalji rad.

Korišćena literatura

- Babanoğlu, M., & Ağçam, R. (2015). Explicit and implicit types of corrective feedback in Turkish primary education. *International Journal of Languages Education and Teaching*, 3(2), 126-132. <https://doi.org/10.18298/ijlet.502>
- Bitchener, J., & Knoch, U. (2009). The relative effectiveness of different types of direct written corrective feedback. *System*, 37, 322-329. <https://doi.org/10.1016/j.system.2008.12.006>
- Campillo, P. S. (2003). An analysis of explicit and implicit corrective feedback on grammatical accuracy. *Journal of English and American Studies*, 27, 209-228.
- Carroll, S., & Swain, M. (1993). Explicit and implicit negative feedback: An empirical study of the learning of linguistic generalization. *Studies in Second Language Acquisition*, 15, 357-386. <https://doi.org/10.1017/S0272263100012158>
- Ellis, R., Loewen, S., & Erlam, R. (2006). Implicit and explicit corrective feedback and the acquisition of L2 grammar. *Studies in Second Language Acquisition*, 28(2), 339-368. <https://doi.org/10.1017/S0272263106060141>
- Gelepithis, P. (2004). Remarks on the foundation of cybernetics and cognitive science. *Kybernetes: The International Journal of Systems & Cybernetics*, 33, 9-10, 1396-1410. <https://doi.org/10.1108/03684920410556043>
- Grover, V. K. (2016). Classroom cybernetics: An approach for effective and efficient classroom teaching. *International Journal of Research in advent Technology*, 4(1), 45-53.
- Liber, O. (1998). Structuring institutions to exploit learning technologies: A cybernetic model. *Research in Learning Technology*, 6(1), 13-19. <https://doi.org/10.3402/rlt.v6i1.10975>
- Lyster, R., Saito, K., & Sato, M. (2013). Oral corrective feedback in L2 classrooms. *Language Teaching*, 46(1), 1-40. <https://doi.org/10.1017/S0261444812000365>
- McCroskey, J., McCroskey, L., & Richmond, V. (2005). *An introduction to communication in the classroom: The role of communication in teaching and training*. Boston, Massachusetts: Allyn & Bacon.
- Murray, J. (2006). Cybernetic circularity in teaching and learning. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 18(3), 215-221.
- Scott, B. (2001). Conversation theory: A dialogic, constructivist approach to educational technology. *Cybernetics and Human Knowing*, 8(4), 25-46.
- Watzlawick, P., Beavin, J. H., & Jackson, D. D. (1967). *Pragmatics of human communication: A study of interactional patterns, pathologies, and paradoxes*. New York, NY: W. W. Norton & Company.
- Zohrani, K., & Ehsani, F. (2014). The role of implicit & explicit corrective feedback in Persian-speaking EFL learners' awareness of and accuracy in English grammar. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 98, 2018-2024. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.03.637>
- Vilotijević, M. (1999). *Didaktičke teorije i teorije učenja*. Beograd: Naučna knjiga.
- Suzić, N. (2003). Efikasna pedagoška komunikacija. *Nastava i vaspitanje*, 52(2-3), 254-27.

Cybernetic Model of Communication in Teaching - Review of Feedback

Milan J. Grozdanović

OŠ „Bratstvo“, Zvonce, Serbia

Jelena B. Marković

OŠ „Hajduk Veljko“, Korbovo, Serbia

Abstract

The focus of this paper is the cybernetic model of communication, ie feedback and its importance in the teaching process. It has been noticed that teaching in the classroom is performed mostly one-way, i.e., from teacher to student. Such communication does not contribute to a valid exchange of information, and the paradigm of communication in the classroom is slowly moving towards two-way communication with a focus on feedback. The cybernetic model of communication gives us the possibility of correction during communication, because the feedback provides insight into how the message was received, and accordingly we can further conceptualize and organize more successful communication.

Key words: communication, feedback, cybernetics, teaching.

Književno delo i korelacija u nastavi u osnovnoj školi

Danica N. Kocevska

Trening centar "Kocevski", Novi Sad, Srbija

Vanja N. Kovačević

*doktorand srpske književnosti i jezika
Filozofski fakultet, Novi Sad, Srbija*

Apstrakt

Polazište rada je književno delo kao nosilac korelacije, a krajnji cilj metodičke preporuke za modelovanje aktivnosti, čime bi se dostigli ciljevi i ishodi, ostvarilo aktivno učešće učenika/ca u tumačenju književnog dela i njemu korelativnih sadržaja, kao izraz izazova, samostalnosti i kreativnosti koji želimo da podelimo sa učenikom/com. Književno delo u obrazovnim situacijama i uz motivacionu strategiju rada, postaje inicijator istraživanja i prostor za iskazivanje ličnih ali i emocija prema delu, stavova prema neposrednom okruženju, vršnjačkoj grupi i širem društvenom kontekstu. Nivoi korelacije postavljaju uslov za određivanje vrste i sadržaja istraživačkih zadataka u ostvarivanju ciljeva i ishoda korelacije. U zavisnosti od opredeljenja za prvi ili drugi nivo korelacije, određujemo i da li će se navedeni sadržaj, ciljevi i ishodi, ostvarivati u okviru jednog nastavnog časa, dvočasa, kao tematski dan ili obrazovni projekat na određenu temu u vezi sa književnim tekstom.

Ključne reči: književno delo, korelacija, participacija, planiranje.

Uvod

Izučavanja metodičara nastave književnosti tragala su za postavljanjem teorijsko metodoloških postupaka i smernica za tumačenja književnog dela, uvek uz svesnu odrednicu da ne postoji univerzalni pristup. Posebnosti književnih tvorevina ali i posebnosti onih koji ih pripremaju za tumačenje i onih koji imaju zadatak da ih tumače, formiraju uvek i iznova drugačiji diskurs za dijalog sa književnim delom. Odnos učenika/ca u osnovnoj školi prema književnom delu, kako u razrednoj tako i u predmetnoj nastavi, je uvek aktuelan problem te i problem metodike nastave književnosti i metodike razredne nastave.

Ovim radom se želi dati doprinos utemeljenju novih usmerenja u izboru metodičkih pristupa u tumačenju književnih dela koji impliciraju zahtevima savremene nastave, prilagođeni su interesovanjima učenika i doprinose višem nivou korelacije između nastave srpskog jezika na nivou razredne i predmetne nastave u osnovnoj školi. Polazište u radu je književno delo kao nosilac korelacije, a krajnji cilj metodičke preporuke za modelovanje nastavnih aktivnosti čime bi se dostigli postavljeni ciljevi i ishodi, ostvarilo aktivno učešće učenika/ca u postupku tumačenja književnog dela i njemu korelativnih sadržaja, kao viši stepen izazova, samostalnosti i kreativnosti koji želimo da podelimo sa učenikom/com.

Zahtevi korelacije u aktuelnom nastavnom procesu i književno delo

Sredina za učenje omogućava korelaciju u svim pravcima i daje metodičku podlogu organizaciji nastave u kojoj će se izučavati sadržaji iz različitih predmeta ili naučnih oblasti tako da ih učenik pojedinačno razume i usvoji. Ovaj pristup utemeljen je u poučavanju i učenju u epistemološkim okvirima kritičke metodološke orijentacije, kao proces korelacije u kome učenici/ce samostalno usvajaju određene forme saznanja, mogućnosti rasuđivanja, vrednovanja i delanja i stiču sposobnosti za dalje učenje. Pri tome su vođeni od strane nastavnika/ca koji učestvuju u procesu interakcije, korelacije i samoučenja (Bandur, 2001: 472).

Aktuelni nastavni programi, čiji inovirani modeli se sa školskom 2021/22. godinom u potpunosti primenjuju u osnovnim školama u Srbiji, postavljeni su tako da su korelacijski odnosi preporuka kako unutar samih nastavnih predmeta tako i na međupredmetnom nivou. Problem nedovoljne iskorišćenosti korelacije, kao i holističkog pristupa obrazovanju, odnosi se često na nespremnost prosvetnih radnika/ca da se upuste u istraživački poduhvat i oseće zadovoljstvo kada učenici/ce u veoma visokom procentu umrežavaju svoja znanja i uspostavljaju veze, čak i onda kada ih mi sami ne možemo uočiti. Učenici/ce u tom i takvom pristupu nastavi dolaze do saznanja da je književno delo aktuelna i vanvremenska tvorevina, omeđena umetničkim komponentama, ali i tvorevina koja otvara puteve novih saznanja kao i povezivanje već usvojenih znanja. Proces korelacije se odvija pred samim učenicima/cama, uz njihovo maksimalno uključanje i doprinos. Važno je istaći da se komplementarnost sadržaja koji ulaze u korelacijski postupak na samom početku tek nazire, a da se tokom istraživačkih postupaka u povezivanju sadržaja književnog dela i drugih nastavnih predmeta pa i naučnih disciplina izvan školskog miljea, dobija mreža novih veza i otvara put ka narednim zonama istraživanja. Takva pozitivna provokacija uma dece i mladih u osnovnoj školi ima višestruki značaj za njihov permanenti razvoj i razvijanje samoregulacionih procesa u učenju.

U postupku razumevanja književnog dela, kao nečeg konačnog i konteksta, kao nečeg beskonačnog, važno je dobro i planski organizovano vođenje, koordinirano ali ne i nametnuto od strane nastavnika/ca kako u razrednoj tako i u predmetnoj nastavi. Delo je pošiljalac poruka na određenom kodu i u određenom kodnom sistemu. U tom kodnom sistemu mora biti i čitalac/teljka jer su deo književnog dela od trenutka čitanja pa nadalje kroz sve procese tumačenja, time se on/ona „uračunava u delo“ (Ignjatović, 2003: 262). Epistemološki značaj umrežavanja pojmova u sadržajima nastavnih predmeta u osnovnoj školi zasniva se na paradigmi obrazovanja u pravcu funkcionalnosti i konceptualnosti saznavanja i njegovog permanentnog delovanja na razvoj stvaralaštva i metakognitivnih procesa kod učenika/ca. U tom cilju, veze korelacije uspostavljene na različitim nivoima daju podsticaj istraživanju u kojima je učenik/ca nosilac istraživačkog procesa, a ne primalac gotovih znanja.

Pristupanje korelaciji zahteva od refleksivnih praktičara/ki najpre dobro izučavanje programa nastave i učenja za razred u kome žele da ostvare neki od nivoa korelacije. U mlađim razredima, učitelji/ce, su prirodom svog posla upućeni u planiranje i programiranje nastave najvećeg broja obaveznih i izbornih predmeta za razred u kome ostvaruju nastavu. U starijim razredima je neophodno uspostaviti dobru saradnju između stručnih aktiva za oblasti predmeta, kao i na nivou odeljenskih veća jednog razreda, kako bi se nastavnici/ce međusobno bolje upoznali sa sadržajima drugih nastavnih predmeta, postavljenih ishoda i mogućnostima preporučene korelacije.

Prvi nivo korelacije može se uočiti kroz samo iščitavanje tematskih oblasti nastavnih predmeta za određeni razred. Složeniji nivo korelacije i uspostavljanje kvalitativnih i kvantitativnih veza između sadržaja nastavnih predmeta sa osobenostima književnih dela obaveznih ili preporučenih za dati razred, zahteva dobro poznavanje i analiziranje istih kao i iskustveno prolaženje kroz njihovo izučavanje tokom rada sa učenicima. Potreba za umrežavanjem pojmova sa kojima se učenici susreću iziskuje

eksplicitno i plansko reagovanje, te je neophodno, već u fazi planiranja nastavnog rada, tu mrežu mapirati na početku školske godine.

Mogućnosti korelacija u nastavi srpskog jezika i književnosti

Programima nastave i učenja, kao i postavljenim ciljevima obrazovanja i kompetencijama za celoživotno učenje, od učenika/ca se očekuje da budu istraživači i suorganizatori nastavnog procesa. Uloge nastavnika/ca se takođe menjaju, njihov zadatak je sve više usmeren na koordinisanje procesom nastave, pri čemu je korelativni pristup planiranju i ostvarivanju nastave veoma pogodan. U takvom kontekstu književno delo postaje neiscrpno polje istraživanja. Ovakva nastavna praksa je još uvek u začetku, posebno kada se govori o starijim razredima imajući u vidu niz implicitnih zahteva koje unapred treba zadovoljiti kako bi do uspešne korelacije uopšte i došlo, te je ona postala i predmet našeg interesovanja.

Zahtevi korelacije književnog dela polaze od kreiranja nove sredine za učenje koju čine različite modelovane situacije. Imajući u vidu da se učenje odvija svuda i na svakom mestu to se ne može govoriti samo o nastavnim situacijama, već sve više o obrazovnim situacijama koje se dešavaju u komunikaciji sa književnim tekstom, okruženju u kojoj se učenica/učenik nalazi, u vršnjačkoj grupi, informacijama u elektronskim medijima. U novijoj metodičkoj literaturi pod pojmom nastavna situacija, podrazumeva se „zadatak koji ima konkretan cilj, određen sadržaj i metodiku kojom se ostvaruje“ (Rec, prema Rosandić, 2005: 85) kao sastavni deo nastavnog časa i ona obuhvata odabrane sadržaje koje učenik/učenica prima, usvaja, interpretira, uči u određenom vremenskom periodu. Obrazovne situacije, kao širi pojam, daju šansu da se saznavanje novih informacija vrši usmereno, ne decidirano, već koordinirano između svih parametara koje će uspešno voditi ka saznavanju, kao što su socijalni, mentalni, emocionalni, motivacioni i kognitivni kontekst u realnom ili virtuelnom okruženju. U tom smislu, korelacijom između različitih nastavnih sadržaja unutar samog predmeta ili između različitih nastavnih predmeta može se postići kreiranje upravo takvih obrazovnih situacija.

Korelacija u mlađim razredima osnovne škole

Primarni zahtev korelacije književnog teksta sa sadržajima drugih nastavnih predmeta zahteva od praktičara/ki najpre određenje nivoa uspostavljanja korelativnih veza. Navešćemo primer ostvarivanja zahteva korelacije na primeru odlomka iz romana Bambi, Feliks Salten.

Korelativne veze prvog nivoa složenosti mogu se uspostaviti sa sledećim predmetima i sadržajima:

- (1) priroda i društvo – grupe ljudi (rodbina) i raznovrsnost životinja u okruženju,
- (2) likovna kultura – slika i reč (redosled radnje u stripu).

Na drugom nivou korelacije mogu se uspostaviti veze sa sledećim predmetima i sadržajima:

- (1) priroda i društvo – uloga čoveka u očuvanju prirode (briga o biljkama i životinjama),
- (2) matematika – merenje i mere (metar, dan, godina),
- (3) muzička kultura – kompozicije koje ilustruju različita osećanja,
- (4) projektna nastava – projekat na temu briga o deci,
- (5) likovna kultura – scena (maske, kostimi, rekviziti).

Nivoi korelacije postavljaju uslov za određivanje vrste i sadržaja istraživačkih zadataka u ostvarivanju postavljenih ciljeva i ishoda same korelacije. U zavisnosti od opredeljenja za prvi ili drugi nivo korelacije, određujemo i da li će se navedeni sadržaji i za njih predviđeni ciljevi i ishodi, ostvarivati u okviru jednog nastavnog časa, dvočasa, kao tematski dan ili kao obrazovni projekat na određenom temu u vezi sa književnim tekstom. Navodimo primer gde je odlomak iz romana *Bambi* urađen kao osnova za izradu tematskog dana i dajemo primer istraživačkih zadataka na kojima je radio jedan od timova. Tiskmi rad na ovakvim sadržajima omogućava primenu participativnih i kooperativnih metoda nastave i učenja kao i ujednačenost zahteva prema svim učenicima/cama u timu.

Istraživački zadaci:

1. Napišite nazive cvetova i životinja koje se pominju u tekstu.
2. Nacrtajte strip i pokažite kako je Bambi mogao da se obrati skakavcu kad ga je uplašio.
3. Kako se ponaša Bambijeva mama, a kako vaši roditelji kada postavljate bezbroj pitanja?
4. Objasnite Bambiju u čemu su slični on i ostali stanovnici livade.

Zadatak za celu grupu: Odaberite muzičku kompoziciju koja bi pratila dramatizaciju stripa koji ste uradili.

Književno delo osnažuje dete i nosi mu darove poput „sposobnosti saosećanja sa drugima, kontrole sopstvenih emocija, stvaranje dobrih odnosa u okruženju“ (Denić, 2014: 18), čime se gradi pozitivna atmosfera u školskom kolektivu i utemeljuju kvalitetni odnosi za život u socijalnom okruženju. Tekst „Eno gde leti cvet“, dat kao odlomak iz romana *Bambi* autora Feliksa Saltena (Felix Salten), tokom četvoročasovnog dijaloga sa učenicima, predstavljao je polje istraživanja, uspostavljanja kooperativnih odnosa među vršnjacima, sredstvo pružanja podrške onima koji sporije napreduju i alat u prevazilaženju nesuglasica u odnosima između vršnjaka. U njemu je sadržaj kolerativne veze između različitih nastavnih predmeta, ali pre svega i iznad svega, prostor u kome se mašta, kreira, nadograđuje, procenjuje, predlaže i misli o likovima književnog dela koji je nastao mnogo godina pre rođenja čitateljki/čitaoca koji su ga svojom snagom uma aktuelizovali.

Priča o Raku Krojaču Desanke Maksimović, koja se u II razredu izučava u okviru domaće lektire, može biti dobar osnov za uspešnu korelaciju sa više nastavnih predmeta. Najpre se u okviru nastave matematike ostvaruje korelacija sa mernim jedinicama: metar, decimetar i centimetar. U okviru sveta oko nas povezivanje bi se odnosilo na sadržaje o vodama (stajanje i tekuće vode) kao i na sadržaje o porodici, dok bi se iz nastave muzičke kulture koristili sadržaji o muzici različitog karaktera, a iz likovne kulture sadržaji u vezi sa bojama.

Ovo književno delo može dati dobru polaznu osnovu i za unutarpredmetnu korelaciju, tako što ćemo osmisliti zadatke koji se odnose na sadržaje iz srpskog jezika, a nisu u direktnoj vezi sa samim tekstom već se odnose na pisanje izveštaja, kao deo sadržaja iz oblasti jezičke kulture – pismeno izražavanje.

Istraživački zadaci za timove:

1. tim – Da sam ja Rak Krojač – matematički zadaci u vezi sa merenjem i merama. Zadatak: Izračunaj dužinu materijala za haljine svih riba koje se pominju u tekstu, ako za šivenje svake od haljina treba 2m tkanine.
2. tim – Da sam ja istraživač reke, istraživački zadaci iz prirode i društva. Zadatak je da se opišu karakteristike stajaćih i tekućih voda.

3. tim – Da sam ja novinar, pisanje vesti o događaju u reci uz poštovanje postupaka u pisanju izveštaja.

4. tim – Da sam ja roditelj dečaka koji su oteli Raka Krojača; Pišu vaspitne preporuke kao i moguće mere koje se mogu preduzeti kada su ovakve situacije u pitanju.

5. tim – Da sam ja autor bajke šta bih promenio. Pišu kako bi bajka mogla da izgleda da je pisana u aktuelnom vremenu.

6. tim – Da sam ja organizator žurke, muzika i ambijent bi bili... Koriste listu muzičkih dela za izbor muzike i crtaju scenografiju za prostor u kome bi se odvijala žurka.

Korelacija u starijim razredima osnovne škole

Zahtevi programa nastave i učenja u starijim razredima osnovne škole upućuju nas u moguće ostvarivanje korelacije između nastave srpskog jezika, pa samim tim i književnog dela kao osnove te korelacije i sadržaja drugih nastavnih predmeta. Dajemo primer za prozne i poetske tekstove koji su jednako podobni za uspostavljanje korelacije, kako unutar samog predmeta, tako i sa drugim nastavnim predmetima.

Proučavanje vrsnih pesnika, naših značajnih romantičara, koji su našu književnost uzdigli na zavidan nivo, Branka Radičevića i Jovana Jovanovića Zmaja, osnovcima može da proširi vidike i ublaži pogled na svet. Svaki poseban na svojstven način, svaki sa patnjom u duši; tragičnih sudbina, uspevaju na vrstan način da oblikuju svoje misli u divna poetska dela.

Pesma „Pevam danju, pevam noću“ Branka Radičevića, uvrštena je u čitanku za peti razred osnovne škole. Kao izuzetno lepa i romantična pesma, đacima može da stvori sliku jedne prave ljubavi i zrelih emocija. Može da se dovede u korelaciju sa geografijom – u pesmi su opisane zvezde, metaforično kao sestre njegove voljene; sa istorijom – istorijski posmatrano, znamo da je Branko Radičević bio zaljubljen u ćerku Vuka Karadžića – Minu; sa likovnom kulturom – predstavljanjem slika Mine Karadžić, Vuka Karadžića i Branka Radičevića; sa muzičkom kulturom – puštanjem obrađene pesme koju izvodi Zdravko Čolić.

Izbor pesama iz zbirke Đulići, Jovana Jovanovića Zmaja, uvršten je u čitanke za peti i osmi razred. Sam naziv zbirke može se dovesti u vezu sa biologijom, tumačenjem reči đul ili ruža, koja je čest motiv u Zmajevoj poeziji. Pored biljke ruže, Zmejevu zbirku krase i smilje, bosilje, ruzmarin i tako dalje. Iz korelacije sa istorijom književnosti možemo đacima predložiti srećan i nesrećan period Zmajevog života, odnosno period u kome je imao svoju porodicu i period u kom mu je ona „oduzeta“. Geografija i istorija nam mogu pomoći pri utvrđivanju razloga nastanka baš ovakve poezije kod Zmaja, dok, isto tako neretko Zmajeve pesme možemo dovesti u vezu i sa religijom, jer su religijski motivi, pri opisu njegove žene i dece česti (Bog, anđeli).

Radoje Domanović, čovek izuzetne mašte, otvorenog oka i uha za svet oko sebe, umeo je da zapazi „greške“ u društvu koje ga je okruživalo i da ih predstavi nama na papiru na didaktično satiričan način. Njegova dela su izuzetno inspirativne prirode, jer predstavlja svet kao grotesknu pozornicu i situacije kao komične scene, sa namerom da osvesti čitaoce, kao kritičar tadašnjeg srpskog društva. Dva oblika pisanja kod Domanovića se mogu podeliti na „one u kojima pribegava opisu „pulsacije života“ (mahom satirama) i one u kojima pribegava opisu „pulsacije dela“ (mahom alegorijama)“ (Ivanović, 2009: 406). Domanović „fabulira konflikt modernog sveta (u liku novca, države, vlasti) sa arhaičnim svetom rada, prirode, seljaka, morala kućne zadruge i dr.“ (Ivanović, 2009: 5). Njegova najviša faza kritičkog realizma vidi se u pripovetkama *Danga* i *Vođa*. Domanović, neretko, upravo putem fantastike „ubacuje“

kritiku društva, najverovatnije u nadi da će čitalac prepoznati u kom svetu zapravo živi i barem se malo osvestiti. Ono što je zajedničko kod svih satiričara to je osnovna realistička inspiracija i paralelno sa njom upotreba nerealističkih literarnih sredstava: hiperbole, groteske, alegorije, karikature, aluzije, parodije, fantastike, ironije. Domanović je uneo u srpsku književnost veliki politički i moralni smisao satire, jer služeći se humorom, nije želeo da nasmeje, nego da ukazuje na mane svoga veka, da „popravlja“ svet. On nema za cilj da razgali kad god pravi karikaturu okruženja, on je moralist koji je uvek na pravednoj strani; na strani potištenih ili uvređenih, i uvek protiv obesti, nevaljalstva

Danga (1899) - U Dangi pripovedač govori o svom snu i poseti nekoj drugoj zemlji kroz san, gde ljudi slepo slede naređenja vlasti, do te mere da žele da se žigošu kako bi se označili kao pripadnici nje. Naravno, oni to ne shvataju zbog vešte manipulacije vlasti. Danga je priča koja se savršeno može uklopiti i u današnjicu. Upravo to „klizno“ vreme u Domanovićevoj Dangi omogućava učenicima da ovo delo dovedu u korelaciju sa današnjom politikom i utvrde koliko se stanje od tada promenilo. Usput, ova pripovetka pruža mogućnost njenog povezivanja sa drugim predmetima, koje učenici izučavaju u školi, poput istorije, geografije, likovne kulture. Istorijski posmatrano, možemo lako utvrditi koja je to tačno dinastija žigosala tadašnje stanovnike Srbije, a takođe, spajajući znanje iz istorije sa poznavanjem likovne kulture, učenici mogu lako uočiti i izgled jednog srpskog srednjovekovnog grada, u koji Domanović smešta radnju. Geografski se pak može, po određenim indicijama iz teksta odrediti gde Domanović postavlja pripovetku, iako doduše to nigde ne naglašava. Takođe možemo ga dovesti i u korelaciju sa drugim, naročito dramskim delima književnosti, poput dela Viljema Šekspira, jer Domanović vešto smešta svoje aktere na jednu opštu „pozornicu sveta“. U starijim razredima, naročito u razredima srednje škole moguće je izvršiti i korelaciju sa sociologijom i psihologijom, upravo jer se granice moralno – nemoalno, normalno – nenormalno, ponižavajuće – neponižavajuće pomeraju - pripovedač se nekako ne uklapa u opisanu situaciju, oseti se njegov odbrambeni gard u funkciji iščuđavanja.

Vođa (1901) - Vođa je priča koja iznosi tipizaciju našeg društva, ljudi žele promenu, odbacuju staro, biraju slepca za vođu i odlaze na još gori put. Sto godina kasnije u današnjoj Srbiji, lako se može uočiti ko je stara zemlja koja ne valja, ko je slepi vođa i kakav je to nepromenjeni narod, upravo zbog korelacije ovog dela sa istorijom. Domanović je u delu *Vođa* postigao jedinstven sklad između alegorije i satire. U *Vođi* je opisao opsesivnost kolektiva predvodnikom, što vrlo lako može da se dovede u vezu sa psihologijom i sociologijom društva. Iako sociologiju i psihologiju učenici osnovnih škola nemaju, ne znači da se obradom teksta ne može sa njima, razgovorom, izgraditi spona između književnosti i ove dve nauke. Može se sa njima obrađivati psihičko stanje svesti likova, kao i njihov socijalni položaj u društvu, koji upravo uzrokuje potrebu za vođom. U korelaciji sa istorijom učenici mogu uvideti da je Domanović ustvari hteo da kritikuje radikalnu stranku i njihovog vođu Nikolu Pašića, upakovavši u alegoriju, simbol i fantastiku u nameri da ne bude gonjen od strane vlasti. Sponu sa geografijom možemo uočiti u tome gde u potrazi za boljim starac vodi narod kroz jaruge i šiblje, brdovita podneblja i pusta kamenita bespuća. Veza sa biologijom dobija na značaju kada se opisuje slepilo vođe, a veza sa likovnom kulturom kada se pripovetka uporedi sa slikom Pitera Brojgela „Slepi vode slepe“.

Mogućnosti i prepreke u ostvarivanju postupka korelacije

Književno delo u ovako organizovanim obrazovnim situacijama i uz navedenu motivacionu strategiju rada u odeljenju, postaje inicijator istraživanja i prostor za iskazivanje ličnih emocija, emocija prema samom tekstu, ali i emocija i stavova prema neposrednom okruženju – činitelju obrazovne situacije, vršnjačkoj grupi, a zatim i prema širem društvenom kontekstu.

Imajući u vidu složenost elemenata koji čine obrazovne situacije, usmerili smo se na motivacione faktore koji obrazovne situacije čine podsticajnim i kritičko stvaralačkim u toj meri da

učenici/učenice u susretu sa književnim delom mogu, kao rezultat istraživanja i izgradnje emocionalnog stava prema delu, uspešno prosuđivati i kritički procenjivati samo delo što i jeste jedna od pretpostavki našeg rada u vezi sa korelacijom književnog dela i ostalih nastavnih predmeta.

U stalnom su odnosu na relaciji čitalac – delo – pisac, vrši se kvalitativna i kvantitativna razmena, stižu se znanja, veštine, izgrađuju navike, formira refentni okvir i definišu tačke gledišta. Stvara se podloga za nova književna iskustva uz permanentno osveščivanje da cilj nastave književnosti nije stvaranje privilegovane elite koja je kriterijumski pripremljena na čitanje, već da „svakog učenika osposobi za kompetentno čitanje: da pri čitanju uživa, prosuđuje i da mu to duh bodri na stvaranje“ (Ilić i sar., 2013: 18).

Obrazovni kontekst u kome se sve više prepliću različiti izvori znanja, različiti mediji kao pratioci savremenog obrazovanja ali i života uopšte, neizostavno zahteva promene u pristupu organizacije nastave. Korelacija kao vid povezivanja sadržaja iz razlilitih nastavnih predmeta daje mogućnost da se obrazovni kontekst obogati ali i da postane bliži i primereniji potrebama učenika/ca.

Mogućnosti u korišćenju književnog dela kao početnog nivoa koleracije su velike. Ukoliko se zna da je književno delo produkt promišljanja o životu, da je svedok života u nekom vremenu i prostoru, ono postaje izvor svakovrsnih znanja i mogućnosti saznavanja. Vešt refleksivni praktičar/ka će iskoristiti svet književnog dela, njegove motive, slike ili likove da poveže naučna znanja iz nekih drugih oblasti u bilo kom nivou obrazovanja. Neizmerno je bogatstvo učiti o životu u prošlosti iz romansiranih biografija, romana, epskih pesama ili bajki. Simbolički okvir mnogih književnih dela se i dan danas menja, preispituje i tumači u skladu sa stanovišta aktuelnih teorijskih postavki, te i u tom smislu imaju prednost za uspostavljanje korelacije. Kada je u pitanju književno delo problema za korelaciju nema.

Osnovne prepreke u uspostavljanju sistema korelacije između književnog dela i sadržaja ostalih nastavnih premeta mogu se javiti u organizacionom smislu i to uvek treba imati na umu.

Pravovremenost planiranja kao podrška korelaciji

Pravovremenost planiranja podrazumeva izradu mreže sadržaja koji mogu biti predmet korelacije. To se postiže analizom programa nastave i učenja ili operativnih/mesečnih planova nastavnika/ca. Fleksibilnost u planiranju omogućava da se, osim kada je to u interesu kontinuiranog rada na sadržajima kod nekih nastavnih predmeta kao što je matematika, vrši izbor sadržaja iz različitih oblasti predmeta koji imaju određene sličnosti ili su u vezi sa primarnim sadržajem, u našem slučaju sa književnim delom. Ovaj postupak je u mlađim razredima lakše izvesti nego u starijim.

Položaj učenika/ca kao i promena stavova prema učenju se menja, te se učenje posmatra više kao aktivan, konstruktivan, samoregulisan proces (Mirkov, 2007) a manje kao strogo uređen i vođen, koji je neko drugi definisao, regulisao i ponudio. Osveščivanje procesa mišljenja kao i osposobljavanje za strategijsko ponašanje i usmeravanje lične motivacije prema postavljenim ciljevima, postaju paradigma savremenog obrazovanja. Učenice/ci sve više preuzimaju odgovornost za sopstveno učenje i napredovanje, iniciraju, prate i procenjuju sopstveno znanje i napredovanje, samoregulisano uče, odnosno prolaze kroz „namerno planiranje i praćenje kognitivnih i afektivnih procesa uključenih u uspešno izvršavanje akademskih zadataka“ (Torrano & Torres, prema Mirkov, 2007: 310).

Planiranju nastave uz primenu korelacije omogućava participaciju učenika i viši nivo njihove motivacije, strategijsko planiranje učenja i samoregulaciju procesa učenja kroz postavljanje ciljeva učenja i procenu njihove ostvarenosti.

Usklađenost/neusklađenost programa nastave i učenja

Prepreka u ostvarivanju korelacije između predmeta uočava se kod nekih nastavnih sadržaja, češće u starijim razredima, kada se neki sadržaji iz istorije koji su predmet radnje u književnom tekstu u jednom razredu, izučavaju u narednom razredu. Navodimo primer iz programa nastave i učenja za sedmi razred u kome je predviđeno da se učenici/ce upoznaju sa tekstovima *Plava grobnica*, Milutin Bojić i *Krvava bajka*, Desanka Maksimović, a sadržaji iz istorije, na koje se ovi događaji implicitno odnose Prvi i Drugi svetski rat, se izučavaju u osmom razredu.

Primer dobre usklađenosti sadržaja u sedmom razredu možemo uočiti takođe na sadržajima nastave srpskog jezika i istorije. *Epske narodne pesme pokosovskog tematskog kruga* (izbor) i *Epske narodne pesme o hajducima i uskocima* (izbor) se izučavaju u 7. razredu, kao što se u istom razredu u okviru nastavnog predmeta istorija izučavaju slični sadržaji u okviru teme *Srpski narod pod stranom vlašću*. Uspeh korelacije zavisice od dogovora između predmetnih nastavnika/ca koji će plan nastave srpskog jezika, kao fleksibilniji, uskladiti sa planom nastave istorije koji ipak treba da prati kontinuitet istorijskih događaja.

Navodimo primer dobre korelacije koju prezentujemo nastavnicima tokom obuke „Projektna nastava i tematsko planiranje u mlađim razredima OŠ“, a koju zbog velikog interesovanja često prate i nastavnici. Primer je namenjen korelaciji na nivou jedne nedelje u petom razredu. Izvršen je izbor sadržaja iz deset obaveznih, jednog obaveznog izbornog predmeta i vannastavnih aktivnosti.

Tabela 1. Primer moguće korelacije nastavnih sadržaja u petom razredu na nedeljnom nivou

PLAN KORELACIJE 5. RAZRED – TEMA: ČOVEK I PRIRODA				
Ponedeljak	Utorak	Sreda	Četvrtak	Petak
Robinson Kruso (srpski jezik)	Rotacija i revolucija (geografija)	Praistorija (istorija)	Vežbe u visu (fizičko vaspitanje)	Uglovi (matematika)
Uloga značaj i istorijski razvoj saobraćaja (tehnika i tehnologija)	Ritam u prirodi i linija (likovna kultura)	Robinson Kruso (srpski jezik)	Glagolski vid (srpski jezik)	Robinson Kruso (srpski jezik)
Rad sa tekstem (informatika)	Kružnica i krug (matematika)	Biljne i životinjske vrste (biologija)	Kružnica i krug (matematika)	Značaj vrsta za čoveka, samoniklo bilje (biologija)
Kružnica i krug (matematika)	Slušanje muzike (muzička kultura)	Trčanje (fizičko vaspitanje)	Naše sličnosti i razlike (građansko vaspitanje)	Moja uloga u razvoju prirode i društva (vannastavne aktivnosti) - projekat

Zaključak

Postavljanjem književnog dela za nosioca korelacijskih veza učenik/ca se navodi na promišljanje o značaju književnosti za život i vezu sa svim njegovim aspektima kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti i budućnosti. Korelacija podstiče pristup interdisciplinarnog izučavanja sveta i njegovih pojavnosti jer svet to i jeste, niz pojavnosti koje čine jedinstvo, a koje izučavaju različite naučne discipline. U realnom svetu granice između nauka nisu tako strogo postavljene što na putu rešavanja istraživačkih zadataka umreženih iz različitih predmetnih oblasti, omogućava da učenik/ca razvija mnoge aspekte svojih intelektualnih sposobnosti. Tim postupcima ulazi se u proces metakognitivnih znanja što

omogućava da se osveste lična kognitivna dostignuća i gradi strategija soptvenog razvoja i predviđajući novi nivoi znanja na koje se želi stići.

Ceo ovaj postupak može se posmatrati i kao začetak jednog novog pristupa u obrazovanju, pa i u definisanju novih principa metodike književnosti, kao i metodike razredne nastave, kao *jedinstvenog koncepta metodičkih koraka, aktivnosti i promišljanja o obrazovanju u osnovnoj školi*.

Zadatak nastavnika/ca i učenika/ca, jeste participacija i saradnja u procesu planiranja ovakvih nastavnih aktivnosti, izbor sadržaja za dalje napredovanje i u skladu sa tim definisanje korelativnih veza sa drugim oblastima.

Korišćena literatura

- Bandur, V. (2001). Osnovne epistemološko-metodološke orijentacije u pedagogiji. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 33, 467-473.
- Denić, S. (2014). *Književnost za decu: Krila za začarani let*. Vranje: Učiteljski fakultet i Novi Sad: Zmajeve dečje igre.
- Ivanić, D. (2009). *Glišić i Domanović*. Beograd: SANU.
- Ivanović, R. (2009). *Glišić i Domanović*. Beograd: SANU.
- Ilić, P. Gajić, O. Miljković, M. i Košničar, S. (2013). *Čitanjem ka stvaranju – stvaranjem ka čitanju*. Novi Sad: Gradska biblioteka i Prometej.
- Ignjatović, M. (2003). *Književna kritika i tumačenje književnog dela*. Beograd: NAPOR.
- Mirkov, S. (2007). Samoregulacija u učenju: primena strategija i uloga u orijentaciji na ciljeve. *Zbornik Institut za pedagoška istraživanja*, 39 (2), 309-328.
- Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pravilnik o nastavnom programu za sedmi razred osnovnog obrazovanja*, Preuzeto 30. maja 2021. sa <https://zuov.gov.rs/download/pravilnik-o-nastavnom-programu-za-sedmi-razred-osnovnog-obrazovanja-i-vaspitanja/>.

A Literary Work and Correlation in Primary School Teaching

Danica N. Kočevska

Training center „Kočevski“, Novi Sad, Serbia

Vanja N. Kovačević

*PhD student of Serbian literature and language
Faculty of Philosophy, Novi Sad, Serbia*

Abstract

The starting point of the paper is a literary work as a bearer of correlation, and the ultimate goal are methodological recommendations for modelling activities which would enable achieving goals and outcomes, achieving active participation of students in interpreting a literary work and its correlative contents, as an expression of challenge, independence and creativity which are intended to be shared with a student. A literary work in learning situations and with a motivational work strategy becomes the initiator of research as well as a space for expressing personal but also emotions towards the work, attitudes towards the immediate environment, the peer group and a wider social context. Correlation levels set a condition for determining the type and contents of research tasks in achieving the goals and outcomes of correlation. Depending on the choice for the first or the second level of correlation, we determine whether the stated content, goals and outcomes will be realized within one class, two classes, as a theme day or an educational project on a specific topic related to the literary text.

Key words: literary work, correlation, participation, planning.

Hotel za insekte - razvijanje međupredmetnih kompetencija kroz projektnu nastavu

Ana R. Jeremić

PHS „Dr Đorđe Radić“, Kraljevo i OŠ „IV kraljevački bataljon“, Kraljevo, Srbija

Nataša M. Vuković

OŠ „IV kraljevački bataljon“, Kraljevo, Srbija

Apstrakt

Kako je u uslovima dinamičkih društvenih i tehnoloških promena, potrebno uvođenje angažovanijeg procesa konstrukcije znanja u realnom okruženju (Popović i Ristanović, 2020), projektna nastava je oblik nastavnog rada koji omogućava razvoj predmetnih i međupredmetnih kompetencija potrebnih za funkcionisanje u realnim životnim uslovima. U radu je opisan primer dobre prakse tj. tok radionice, planirane i realizovane u okviru projektne nastave. Radionica je namenjena učenicima 4, 5 i 6. razreda osnovne škole sa ciljem da se kroz kreativnu radionicu – izrada hotela za insekte, učenicima približe informacije o značaju i položaju insekata u prirodi. Aktivnosti su osmišljene tako da kod učenika probude interesovanje za prirodu i nauku, da se dobro zabave i da kroz igru i drvene konstrukcije, razvijaju svest o važnosti insekata u prirodi, kao i o ugroženosti nekih vrsta. Takođe, jedan od ciljeva da samostalno osmisle način kako da povećaju brojnost insekata, da otkriju zašto su insekti značajni za održavanje ravnoteže u prirodi, da osmisle kako da u svojoj bašti naprave samostalno hotel za insekte i od kojih materijala, da razviju interesovanje i motivisanost za posmatranje, proučavanje i zaštitu vrsta insekata u njihovom prirodnom staništu. Pored predmetnih, ovakav način učenja učenika uticao je i na razvijanje međupredmetnih kompetencija-koje se u najvećoj meri odnose na komunikaciju, saradnju, odgovoran odnos prema okolini i zdravlju, rešavanje problema, preduzetničke veštine i druge.

Ključne reči: projektna nastava, predmetne i međupredmetne kompetencije, radionica, hotel za insekte.

*„Ako pčele nestanu s planete Zemlje,
čovjeku kao vrsti ostaće jos oko četiri godine života.“*

Albert Ajnštajn

Uvod

Za praktično otkrivanje znanja, primenu tih stečenih znanja i razvijanje međupredmetnih kompetencija treba pre svega obezbediti adekvatno okruženje za učenje. U skladu sa tim osmišljena je radionica simboličnog i motivišućeg naziva „Pansion slobodan let“. Ova radionica, koja podrazumeva izradu hotela za insekte, pre svega ima zadatak realizaciju nastavnih i vannastavnih aktivnosti, i da se, kombinacijom individualnih i grupnih aktivnosti, razvija lična i kolektivna odgovornost učenika (Popović i Ristanović, 2020). Kroz postupak izrade hotela, pripreme i odabira materijala, razvijamo saradnju i sposobnost rešavanja problema. Projektnim aktivnostima, učenici se upoznaju se položajem, ulogom i

značajem insekata u prirodi, čime se razvija odgovoran odnos prema okolini i svest da ljudi nisu sami i jedini u prirodi, već da smo deo lanca ishrane i da zavisimo od drugih vrsta. „Smatra se da je oko 30% hrane koju ljudi svakodnevno jedu direktno ili indirektno povezano s oprasivanjem koje obavljaju pčele“ (Subakov- Simić i Drndarski, 2019: 72) Ključno je da se povežu stečena znanja iz različitih oblasti i da se do rešenja dolazi istraživanjem i primenom naučenog. Takođe su važna iskustvena saznanja, koje mere i aktivnosti mogu kao pojedinci preduzeti, da rad u timu daje bolje rezultate, a saradnja i razmena iskustava dovode do rešenja problema. Kroz igru, podelu zadataka i uloga, učenici takođe otkrivaju novi način učenja i upoznavanja živog sveta oko nas. Kroz postupak izrade hotela za insekte razvijamo i kompetenciju za rešavanje problema i saradnju. Na osnovu iskustva stečenog van škole, na osnovu istraživačkog rada učenika, koristeći različite izvore (internet strane, časopise, enciklopedije...) učenici osmišljavaju moguća rešenja, diskutuju o mogućim rešenjima, uče kako da saslušaju sagovornika i drugačije poglede na moguća rešenja problema, prihvataju različite poglede kako se projekat može realizovati, uočavaju slabe i dobre strane predloženih rešenja i biraju najbolje. Kroz projekat uče kako da na nivou grupe donesu odluku, kako da odrede cilj projekta (koje insekte žele da privuku odabranim izgledom hotela i zašto). Nastavnik usmerava rad učenika i podstiče učenike da svaki učenik doprinese kreativno radu grupe, da pomogne u rešavanju i prevazilaženju razlike u mišljenjima kako hotel za insekte treba da izgleda. Kroz ovakav vid nastave razvijamo saradnju između učenika, podstičemo učenike da se konačne odluke i zaključci donose na nivou grupe gde argumentovano navode zašto su izabrali baš takav raspored u hotelu, koji materijal je najbolji i zašto.

Realizacijom projekta takođe razvijamo kod učenika odgovoran odnos prema zdravlju i odgovoran odnos prema okolini. Učenici prikupljaju informacije o značaju hotela za insekte u organskoj proizvodnji i smanjenoj upotrebi pesticida, istražuju primere dobre prakse i otkrivaju kako bez upotrebe pesticida možemo zahvaljujući povećanju broja insekata dobiti dobar prinos na njivi ili u voćnjaku. Cilj je da kroz projekat promoviramo zdravlje i zdrave stilove života, da učenici uoče međuzavisnost živog sveta i značaj očuvanja biodiverziteta. Izvode zaključke kako svojim radom i aktivnostima mogu da doprinesu povećanju broja insekata, kako da unaprede životnu sredinu i doprinesu održivom razvoju. Učestvovanjem u projektu pokazuju svoju spremnost za angažovanje u zaštiti prirode i biodiverziteta. Rezultat projekta je produkt – hotel za insekte koji ima jasnu upotrebnu vrednost i kroz čije predstavljanje drugim učenicima saljemo poruku da moraju delovati u smeru održivog razvoja – da uzimaju od prirode samo onoliko koliko im je potrebno, da deluju pojedinačno i kolektivno u cilju povećanja i očuvanja biodiverziteta, da bi ostavili nesto i za buduće generacije. Iako ovde nisu našle centralno mesto, ovaj proejekta u manjoj meri razvija i digitalne kompetencije učenika, jer je potrebno prikupljanje informacije iz različitih izvora. Nenametljivo od učenika se traži analizi materijala, povezivanje i primena znanja iz više predmeta. Učenici prilagođavaju način komunikacije na nivou grupe i kroz rad razvijaju kompetenciju za komunikaciju, doprinose negovanju kulture dijaloga u grupnom radu, uvažavaju različitosti, imaju razvijenu svest o značaju pozitivne komunikacije i koliko im može pomoći pri realizaciji zadatka.

Teorijsko utemeljenje

Projektna nastava

U svojoj osnovi projektna nastava se oslanja na filozofiju pragmatizma koja je nastala u periodu snažnog industrijskog razvoja. Sam naziv nastao je od grčke reči *pragma* što znači delo, praksa. Od svih filozofa tog pravca, za obrazovanje je najznačajniji Džon Džui. On u svom radu ima i teorijski i praktični aspekt bavljenja nastavom i obrazovanjem. Zapravo u svom radu Džui je nastojao da se u školi ne koriste samo knjige, tj. da ne postoji samo teorijski aspekt škole, već da se on dopuni praktičnim

radom i da srž školskog rada bude aktivnost učenika i na samostalnom otkrivanju znanja.

Projektna nastava je na početku imala naziv projekt-metoda ili metoda projekata. I danas se negde mogu naći ti nazivi. Zasnovanu na idejama Džona Djuia, metodu je prvo razvio Amerikanac V. Kilpatrik i ta koncepcija je prvi put primenjena još pre Prvog svetskog rata u školi-vežbaonici Kolumbija univerziteta u Njujorku. Takođe, ruski filozof A. V. Mihajlov odlučno je podržavao projektovanje kao metod saznavanja koji omogućava primenu znanja. Kraj 19. i početak 20. veka je period kada se uveliko radilo na razvoju projektne metode i u kom god pravcu da je kretao razvoj, u osnovi je stajala praktično otkrivanje znanja i primena tih stečenih znanja (Vilotijević i sar., 2018).

Glavne odlike projektne nastave su: usredsređenost na učenika, saradnički odnos učenika i nastavnika, bavljenje aktuelnom problematikom iz realnog života u okruženju, povezanost sa drugim naučnim područjima, saradničko timski rad, unapređivanje organizacijskih i komunikacijskih sposobnosti učenika i uvođenje novih metoda učenja. U projektu „*Pansion Slobodan*“ let nastojali smo da ostvarimo sve odlike koje smo gore naveli. Posebnu pažnju smo posvetili aktivnostima koje omogućavaju učenje svim čulima, pa smo kroz našu radionicu povezali kreativni, receptivni, produktivni i afektivni rad učenika ali i transmisiona uloga nastavnika ovde je skoro potpuno izostala, što i jeste jedna od osobina projektne nastave. Ovaj projekat za rezultat ima produkt koji ima jasnu upotrebnu i/ili vaspitnu vrednost.

Kompetencije

Razvijanje ključnih kompetencija za celoživotno učenje, međupredmetnih i stručnih kompetencija, jedan je od ciljeva obrazovanja i vaspitanja u našoj zemlji, jer su preko potrebne za snalaženje i aktivno učešće u savremenom društvu koje se stalno i brzo menja.

Kompetencije predstavljaju skup povezanih znanja, veština, stavova i ličnih svojstava koje jednoj osobi omogućavaju da u datom kontekstu, u određenoj situaciji, preduzme odgovarajuću aktivnost i da je obavi valjano, uspešno i efikasno. Savremeni programi i sam proces učenja orijentisani su ka ishodima, kao i ka razvoju kompetencija koje su neophodne za buduće zanimanje učenika. Cilj je osposobiti učenike da naučeno primene u svakodnevnom životu, da mogu efikasno reagovati u novim situacijama, da rešavaju probleme, da budu aktivni učesnici u timskom radu.

Kompetencije koje se kroz nastavni proces razvijaju kod učenika, ne mogu se definisati jednom zauvek, niti ih je moguće sve jednako razviti. Zato je važno poznavati listu kompetencija i u skladu sa tim raditi na razvijanju onih za koje postoji potencijal kod učenika, ali i onih koje zahteva razvoj društva i društveno-ekonomske potrebe.

Kroz sve nastavne predmete možemo u manjoj ili većoj meri razvijati sve kompetencije, svesno ili nesvesno i omogućiti učenicima da steknu odgovarajuća znanja, stavove i veštine koji će im omogućiti primenu naučenog. Za razvoj kompetencija neophodno je obezbediti odgovarajuće okruženje, negovati istraživački rad i saradnju između učenika, primenjivati projektnu nastavu, gde je fokus pomeren sa realizacije sadržaja na aktivnosti učenika i samostalno učenje.

Svaki nastavni predmet daje svoj doprinos u razvijanju kompetencija. Pošto su rezultati obrazovanja vidljivi nakon veće vremenske distance od trenutka rada, često se postavlja pitanje da li i u kojoj meri razvijamo kompetencije učenika. Odgovor je u čitavom procesu. Ako se od učenika zahtevaju aktivnosti istraživanja, postavljanjem problema pred učenika, ako se obezbedi balans između grupnih i individualnih aktivnosti, ako se od učenika očekuje da istražuju, otkrivaju, da kreiraju nove produkte, da vrednuju svoja postignuća, onda smo na dobrom putu. Odgovornost je svakog nastavnika i svih predmeta da razvija kompetencije kod učenika koje će mu olakšati budućnost i pripremiti ih za nove

izazove. Nećemo razviti u podjednako meri kompetencije kod svih učenika, kao što i svaki predmet ne razvija sve kompetencije u istom odnosu, neke manje ili više, ali je konačan cilj povezati stečena znanja sa svakodnevnim životom.

Opis radionice

Uvod u radionicu

Nastavnici dele učenike u 4 grupe, po 4-5 učenika, i upoznaju ih kroz prezentaciju sa terminom hotel za insekte. Učenici, na osnovu fotografija, opisuju šta je hotel za insekte, prave poređenje sa kućicom za ptice, zašto je potreban hotel insektima, gde provode zimu, kada ih najčešće uočavaju u prirodi, zašto se postavljaju u baštama. Upoznati učenike kakva je povezanost gajenja lekovitog bilja u bašti i hotela za insekte, kakav je značaj hotela za insekte – da je hotel za korisne insekte, šta su korisni a šta štetni insekti, kakva je uloga pčela i bubamara u prirodi. Kroz primere objasniti da se postavljanjem hotela za insekte povećava broj insekata opasivača, da čuvaju bašte i uništavaju štetočine u baštama, da se upotrebom hotela za insekte smanjuje potreba za prskanjem voća ili kultura u baštama.

Praktičan rad

Sledi izrada hotela od gotovih delova po principu slagalice. Podeliti materijal za rad. Svaka grupa dobija jedan prazan osnovni veći oblik za hotel napravljen od fino obrađenih drvenih letvica. Osnovni oblik hotela mogu i sami da odaberu ukoliko izraze želju za tim. Na jednom mestu nalaze se svi ostali delovi kojima se popunjava unutrašnjost osnovnog oblika. Učenicima je na raspolaganju veliki broj gotovih drvenih delova pravilnog i nepravilnog oblika, različitih dimenzija, sa već izbušenim otvorima za insekte. Delovi se lako kombinuju i uklapaju u osnovni oblik hotela. Učenici po sopstvenoj želji i proceni uklapaju ponuđene oblike formirajući unikatni hotel za insekte. Mogu koristiti i slamu, grančice, karton, razmenjivati delove za slaganje. Nastavnici i učitelji pomažu pri izradi i usmeravaju rad učenika. Učenici treba da primete da su otvori za ulaz insekata različitih veličina i oblika. Diskutuju o tome šta sve možemo koristiti od materijala, da li insekti razlikuju boje, koji materijal koristiti da bi privukli veći broj insekata. Treba da zaključite da su prirodni materijali najbolji za ovu vrstu hotela.

Na kraju radionice svaka grupa opisuje svoj hotel, navodi koji bi insekti živeli u njihovom hotelu, šta bi im ponudili, zašto su koristili materijal različitih boja, da li insekti razlikuju boje, pozvati ih da naprave hotel za insekte, samostalno istražuju, prate i doprinose povećanju broja insekata i njihovom očuvanju. Predložiti učenicima da u svojoj bašti ili voćnjaku naprave samostalno hotel za insekte i da samostalno prate, zapisuju, opisuju, vode dnevnik koje vrste insekata dolaze da se hrane i prespavaju zimu.

Zaključak

Projektna nastava je do sada najbolji način za razvoj predmetnih i međupredmetnih kompetencija. Kroz realizaciju projektnih aktivnosti podstiče se timski rad i saradnički odnos, zajedničko traganje i pronalaženje rešenja, povezivanje sa primerima iz svakodnevnog života i primena u svakodnevnom životu. Jedan od ciljeva ove radionice je razvijanje kompetencije za saradnju i komunikaciju. Izradom hotela za insekte kod učenika se razvija estetička, a pre svega preduzetnička kompetencija. Posmatranjem i praćenjem insekata, učenici osvešćuju svoje znanje o položaju i ulozi insekata u prirodi, čime se razvija kako kompetencije za odgovoran odnos prema okolini, tako i za odgovoran odnos prema zdravlju. Radionica treba da skrene pažnju da i kroz vannastavne aktivnosti i

kroz projektnu nastavu podstičemo razvoj međupredmetnih kompetencija koje su učenicima neophodne u daljem radu.

Kakav je značaj insekata govori činjenica da postoji zasebna disciplina koja se bavi proučavanjem ove najbrojnije klase životinja. Njihov značaj je veliki. U lancu su ishrane, oprašivači su, poboljšavaju kvalitet zemljišta, značajni su čistači prirode, doprinose kruženju materije u prirodi, smanjuju brojnost štetnih insekata. Iako među njima ima i štetočina, to ne umanjuje njihov značaj, naprotiv. To je još jedan razlog da se bavimo insektima, jer je moguća i važna biološka kontrola insekata štetočina, radi postizanja ravnoteže u ekosistemu.

S obzirom na to da veliki broj biljnih vrsta koje se koriste u ljudskoj ishrani, ne bi postojao da nema korisnih insekata, to je već i više nego dovoljan razlog u što ranijem uzrastu razvijati svest kolektiva i pojedinca o očuvanju prirode, kroz kolektivne i individualne aktivnosti. Jednostavnim radionicama kod učenika je lako probuditi radoznalost, ali i osećaj odgovornosti za prirodu. Potrebno je da učenici shvate važnost postojanja insekata na planeti Zemlji i osvestiti saznanje da ukoliko ne bude bilo insekata neće postojati ni ljudska vrsta.

Korišćena literatura

- Popović D. i Ristanović D. (2020). Potencijali projektne nastave za razvijanje međupredmetnih kompetencija. *Uzdanica, XVII/2*, 281-294.
- Pravilnik o opštim standardima postignuća za kraj opšteg srednjeg obrazovanja i srednjeg stručnog obrazovanja u delu opšteobrazovnih predmeta (2013). *Službeni glasnik RS*, br. 117/2013.
- Standardi opštih međupredmetnih kompetencija za kraj srednjeg obrazovanja* (2013). Beograd: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja.
- Subakov Simić, G. i Drndarski, M. (2018). *Biologija za 5.razred*. Beograd: Novi Logos.
- Subakov Simić, G. i Drndarski, M. (2019). *Biologija za 6.razred*. Beograd: Novi Logos.
- Vilotijević M., Vilotijević N. i Mandić D. (2018). *Projektna nastava u IKT okruženju*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- www.agromedia.rs/agro-teme/organska-proizvodnja/hotel-za-insekte-zasto-je-sve-popularniji-kod-povrtara-sirom-sveta/. Preuzeto 30. maja 2021.

Insects' Hotel - Development of Cross-Curricular Competencies Through Project Teaching

Ana R. Jeremić

PHS „Dr Đorđe Radić“ Kraljevo i OŠ „IV kraljevački bataljon“, Kraljevo, Serbia

Nataša M. Vuković

OŠ „IV kraljevački bataljon“, Kraljevo, Serbia

Abstract

In the conditions of dynamic social and technological changes it is necessary to introduce a more engaged process of knowledge construction in a realistic environment, (Popović, Ristanović 2020). Project based learning is a form of teaching that enables the development of subjects' and interdisciplinary competencies necessary for functioning in real life conditions. In this paper an example of good practice is described, i.e., course of the workshop, planned and realized within the project based learning. The workshop is intended for students of primary school in grades 4, 5 and 6 with the goal of bringing students closer to information about the importance and position of insects in nature through creative workshops – by making a hotel for insects. The activities are designed to arouse students' interest in nature and science, to have fun and to develop awareness of the importance of insects in nature, as well as the endangerment of some species, through play and wooden constructions. Also, one of the goals is to independently devise a way to increase the number of insects, to discover why insects are important for maintaining balance in nature, to devise how to make a hotel for insects in their garden and which materials to use for it, to develop interest and motivation for observation, learning and protection of insect species in their natural habitat.

Key words: project based learning, subjects and interdisciplinary competencies, workshop, hotel for insects.

Metodički pristup u radu sa darovitim decom

Bojan Grujić

Škola kreativnih veština, Jagodina, Srbija

Momčilo Stepanović

OŠ „Banović Strahinja”, Beograd, Srbija

Apstrakt

Potrebe koje nameće savremena nastavna praksa su da nastavnici moraju da imaju dovoljno znanja i kompetencija o karakteristikama i potrebama darovite dece u procesu identifikacije i adekvatnog podučavanja. Da bi nastava bila razvijajuća za darovitog učenika, nastavnik mora da razume i prihvati postojanje individualnih razlika među učenicima i da prilagodi proces podučavanja i učenja različitim sposobnostima, potrebama, sklonostima, predhodnim iskustvima i znanjima, interesovanjima i stilovima učenja darovitih učenika. Sa druge strane nastavnici u pripremi i realizaciji obrazovno – vaspitnih aktivnosti, moraju da uzimaju u obzir specifičnosti razvoja darovitih učenika, ne zapostavljajući podršku ni na njihovom socio-emocionalnom nivou funkcionisanja. Učenici napreduju tako prema svojim mogućnostima, uz angažovanje svih svojih potencijala i razvoja divergentnog mišljenja. Takva nastava zadovoljava psihološke potrebe i aspiracije i pozitivno utiče na osamostaljivanje i razvoj kreativnosti. Cilj rada je analiza metodičkog pristupa nastavnika na prepoznavanju i pružanju dodatne podrške u radu sa darovitim decom/učenicima. Uzimajući sve u obzir, efikasno zadovoljavanje obrazovnih potreba darovitih učenika nameće kreiranje različitih metodičkih pristupa i strategija u radu, u kojima preovladavaju forme aktivne nastave, čiji su primarni ciljevi konstrukcija, a ne transmisija znanja. Treba razvijati aktivan odnos prema učenju i kritički odnos prema onome što se uči. Akcenat je na mentalnom razvoju učenika i praktičnoj primeni naučenog. To su oni oblici nastave koji imaju istraživački karakter, čiji je akcenat na samostalnom istraživanju, rešavanju problema i pronalaženju novih rešenja. Ciljevi takve nastave moraju da budu logičko povezivanje stečenih znanja, formiranje sistema znanja i njihova apstrakcija i primena u svakodnevnom životu. Sve to ima za posledicu racionalizaciju procesa učenja i veću efikasnost obrazovnog rada. Didaktička rešenja koja zadovoljavaju ove tendencije su individualizovana nastava sa elementima problemske i egzemplarne nastave. Mogli bismo iz ovakvih stavova zaključiti da se ishodi obrazovanja i vaspitavanja svih učenika približavaju ishodima obrazovanja i vaspitavanja darovitih.

Ključne reči: nadareno dete, obrazovne potrebe, metodološki pristup, identifikacija darovitosti, didaktička rešenja.

Uvod

Razlozi za bavljenje problematikom rada sa darovitim učenicima u okviru našeg obrazovnog sistema mogu se svesti na dva osnovna pitanja: pitanje vezano za njihovu identifikaciju i pitanje u vezi sa metodičkim pristupom u radu sa njima.

Potrebe koje nameće savremena nastavna praksa su da nastavnici moraju da imaju dovoljno znanja i kompetencija o karakteristikama i potrebama darovite dece u procesu identifikacije i adekvatnog

podučavanja. Zadovoljenje razvojnih potreba darovitih učenika zahteva kreiranje jasnije obrazovne strategije, pri čemu bi se u prvi plan naglasio odnos društva prema darovitim učenicima kao preduslov njihovog samoostvarivanja.

Daroviti su ljudi čiji um funkcioniše tako da mogu da „vide“ dalje i dublje, koji su kadri da brže uočavaju uzročno-posledične odnose, razumeju kako šta funkcioniše i koji zahvaljujući svojim sposobnostima mogu najviše da pruže. Njihovo polazište nije samo ono što su naučili, već ono što su, u svom razvojnom procesu, sami otkrili. Karakteriše ih snažan lični stav usled kojeg često ne uživaju u razumevanju okruženja (Howes, 2000). Podrazumeva se da prednjače u onome čime se bave, ali sama darovitost nije baš tako jednostavna jer, sama po sebi ne podrazumeva ni liderstvo, ni lako uklapanje u svakodnevni život.

Daroviti često imaju svoj stav koji se razlikuje od stava većine, pa i od ustaljenih normi; teže pristaju da neko drugi „misli“ umesto njih; imaju „svoj svet normi i pravila“ – teraju po svom; imaju posebnu vrstu odgovornosti i etike. Rezultat svega toga može da bude neprilagodljivost, otpor sredine, nedovoljno razumevanje (Sutherland, 2000). To znači da se darovitost može posmatrati sa više gledišta.

Predrasuda je da je darovitost uvek „očigledna“ i uvek konstruktivna. Iza nekih od najdestruktivnijih dela stoje daroviti – oni čija je darovitost usmerena u destruktivnom smeru. Zato je važno da pomerimo granice shvatanja darovitima i potrebama darovite dece. Iako je nesumnjivo da daroviti mogu najviše da pruže, to ne znači da se to i ostvaruje. Kao i ostalima i darovitim je neophodno razumevanje i podrška. Ponekad još i veća i složenija.

Upravo zato što mogu najviše da pruže, daroviti zaslužuju posebnu pažnju. U tom smislu, bitka za darovite je bitka za bolju budućnost. Ako želimo da ovaj svet iza nas ostavimo boljim nego što smo ga zatekli, onda je pitanje identifikacije onih koji mogu najviše i adekvatne podrške, veoma važno.

Daroviti se danas susreću sa različitim izazovima, od toga da budu "kovani u zvezde" pa do nerazumevanja okoline, ismevanja, podrugivanja, pa i omalovažavanja. Kada su deca u pitanju, skloni smo da verujemo da svi daroviti pažljivi na časovima, da vole da idu u školu, da uče, da uvek dobijaju dobre ocene i postižu uspeh, da su samostalni i da im nije potrebna posebna podrška. Danas daroviti koji se pozitivno izdvajaju lako dobijaju epitet "štreberi".

Okruženje često smatra da se daroviti učenici "prave važni", da se postavljaju iznad ostalih, da imaju manje emocionalnih i socijalnih problema, da su izrazito ambiciozni i da se lako prepoznaju. Takva shvatanja darovitosti možemo okarakterisati kao jednostrana i površna. Darovitost ne podrazumeva uvek konstruktivno ponašanje u skladu sa očekivanim normama ponašanja učenika. Često se dešava da nepriznata ili neprepoznata darovitost skrene na destruktivnu stranu i da umesto sjajnog učenika imamo prosečnog, a ponekad i problematičnog.

Prepoznavanje i podrška darovitosti

Iako darovitost pre svega podrazumeva intelektualnu dominantnost, to ne znači da je taj kapacitet preovlađujući kada je u pitanju ostvarivanje darovitosti i uspešnost. Jedno je pitanje da li neko može da postigne određeni rezultat, a drugo, da li je emocionalno i socijalno spreman da uloži potreban napor. Drugim rečima, jedna stvar su intelektualne sposobnosti, a druga njihovo korišćenje koje zavisi od emocionalnih i socijalnih sposobnosti i veština.

Istraživanje sprovedeno među članovima Mense Srbije 2017.¹ godine nedvosmisleno je potvrdilo da intelektualni kapaciteti nisu garancija uspešnosti ni u školi, a ni u životu. Ono što je posebno zanimljivo, prema navedenom istraživanju, manje od 20% ispitanika se izjasnio da je način rada u školi odgovarao njihovim potrebama, a bilo je i onih koji sebe smaraju žrtvom sistema obrazovanja, šta god da to konkretno značilo. To je još jedno ozbiljno upozorenje da nešto po pitanju identifikacije, tretmana i podrške darovitima treba da se menja.

Praktično posmatrano, oni koji su mogli mnogo da pruže ostali su u senci, neprepoznati, neostvareni, nezadovoljni. Neki od njih, iako se nisu snašli u školi, snašli su se u životu, ali neki se nisu snašli na nijednom bitnom životnom planu.

Darovitost nije postignuće, već potencijal koji obavezuje. Darovita osoba može i treba da uzvraća plodovima svoje posebnosti, i to ne samo na ličnom planu, već i na zajedničkom. Tek kroz produkte i ostvarenost darovitost dobija svoj puni smisao. Bez produkata ona ostaje samo neostvareni potencijal. Upravo taj momenat ukazuje na značaj blagovremene identifikacije i adekvatne podrške.

Poznato je da su intelektualne sposobnosti u značajnoj meri genetski uslovljene i da je zona njihovog razvoja time ograničena, ali moramo uzeti u obzir kristalizovanu inteligenciju koja je proizvod kulturnog i obrazovnog iskustva. Podrška darovitima pre svega podrazumeva podršku u emocionalnom i socijalnom razvoju. Možemo to nazvati i podrškom u mentalnom razvoju, koja se ostvaruje kroz razvijanje svesti o posebnosti. Ovo je važno jer saznanje o darovitosti na neki način obavezuje sve one koji rade sa decom da podrže njeno ostvarivanje.

Nažalost puno je darovitih koji nisu svesni da su daroviti, a ima i onih koji su ubeđeni u suprotno. Koliko je samo onih koji su zbog osećaja neprihvaćenosti ili nerazumevanja, ubedili sebe da su nesposobni. Takvima je podrška i motivacija za doseganje viših ciljeva najvažnija.

Najlakša za prepoznavanje je darovitost koja se svrstava u grupu "savršenih". Osim visoke inteligencije karakteriše ih i emocionalna i socijalna stabilnost, kvalitetna motivacija, samopouzdanje i sklonost ka liderstvu. To su ona deca koja se nameću inteligencijom, ali i radom i dobrotom (Đorđević, 1995). Ona prva budu prepoznata i podržana, ako ne na drugi način, a ono bar "dobrim vetrom u leđa", odnosno da porodica prepozna i bude podsticajna sredina za razvoj darovitosti kod dece. Na drugoj strani, najosetljivija grupa darovitih je ona sa takozvanom "duplom dijagnozom".

Njih karakteriše visok nivo intelektualnih sposobnosti koji se manifestuje kao briljantnost u jednoj ili nekoliko oblasti, ali uz određeni hendikep na nekom drugom polju, najčešće na emocionalnom ili socijalnom planu. Takva deca lako dobiju negativnu etiketu "osobenjaka", "zaluđenika" ili slično, i ne samo da ne budu podržana, već često budu i sputavana. Razlog za to je njihovo otežano prilagođavanje na režim rada, pravila ponašanja ili sklonost da se bave samo onim što ih zanima, a da zanemaruju ono što im ne privlači pažnju.

Iako se često smatraju "šetačima po oblacima", takva deca upravo zbog svoje snažne posvećenosti, najčešće pomeraju granice u svojim oblastima. Njima je najpotrebnije da bude prepoznato o čemu se zapravo radi, i da im se pruži adekvatna podrška. Iako se najteže uklapaju, na duže staze posmatrano, u svojim oblastima pružaju najviše i ostvaruju najveće domete.

Praksa poznaje različite procedure za identifikaciju i verifikaciju darovitosti, ali nekako najvažniji korak u današnjim uslovima je ipak standardizovana (testovna) procena na osnovu koje se vrši "nominacija". Čak i da se neko dete koje je samo talentovano, a nije darovito, tretira kao darovito, od

¹ Prva međunarodna Mensina konferencija „Darovitost prepoznavanje i podrška“, Novi Sad (2017).

toga neće biti štete. Na drugoj strani, velika je šteta kada darovito dete ne dobije priliku da osvesti svoju posebnost, a posebno kada se darovitost „guši“.

U školskim uslovima za darovite se najčešće nominuju deca koja se ističu radom ili uspesima na takmičenjima. Postignuća po osnovu posvećenosti i zalaganja su jedno, a postignuća po osnovu darovitosti nešto drugo. Prva se zasniva na emocionalnim i mentalnim kapacitetima, a druga na intelektualnim. Prvi postižu dobre rezultate zato što puno rade i time stiču iskustvo, a drugi time što razmišljaju brže i bolje uočavaju veze među raspoloživim podacima.

Vrhunski rezultati dolaze kada su oba ta kvaliteta ujedinjena u jednoj ličnosti. Nema te darovitosti koja će se u značajnijoj meri ostvariti bez rada i posvećenosti. Zato je od ključne važnosti pokretanje darovitih da rade, razvijaju radne navike, emocionalne i socijalne kapacitete (Stojković, 2000). Ako nemaju radne navike, utapaju se u prosečnost i zadovoljavaju postignućima baziranim na sposobnostima.

Put podrške darovitima u školi može da bude formalan i neformalan. Formalan podrazumeva da se darovitost dokaže validnim instrumentima i da se zatim izvrši individualizacija zahteva. Zakon propisuje takvu proceduru, ali se često u nastavnoj praksi darovitost zanemaruje. Pošto procedura podrazumeva niz administrativnih aktivnosti i obaveza, koje uz to ne zavise samo od samog nastavnika, većina nastavnika se opredeljuje za takozvanu neformalnu podršku kroz sekcije i takmičenja. I takav vid podrške je dragocen, naravno ako se sprovodi na dobar način koji podrazumeva da je u prvom planu razvoj dobar razvoj ličnosti učenika, a ne sami rezultati koji se ponekad umesto učeniku pripisuju nastavniku.

Optimalni vid podrške darovitim učenicima je IOP-3, procedura zahvaljujući kojoj je moguće obogaćivanje programa nastavnim sadržajima, a i drugi vidovi stimulacije. Pretpostavlja se da je broj IOP-3 značajno manji u odnosu na IOP-1 i IOP-2 kojima se vrši podrška deci sa teškoćama u učenju i razvoju. Iako zvanični podaci o tome ne postoje, vlada opšte mišljenje da je broj dece sa teškoćama u razvoju i darovitih približno isti.

U metodološkom smislu osmišljavanje plana podrške rada sa darovitim učenicima formalno je isti kao i plan podrške rada sa učenicima koji imaju poteškoće u učenju i razvoju. Da bi nastava podsticala razvoj u prvom slučaju podižemo nivo aspiracije obogaćivanjem sadržaja nastave mogućnostima darovitih, dok u drugom slučaju spuštamo nivo aspiracije i očekivanja kako bi sadržaji nastave odgovarali potrebama učenika sa poteškoćama. I u prvom i u drugom slučaju nastava mora da bude razvijajuća. Postavljamo onda pitanje, zašto je u našoj nastavnoj praksi po školama mnogo više IOP-a 2 nego IOP-a 3. Odgovore treba tražiti pre svega u manjkavosti tradicionalne nastave, koja je pre svega usmerena na realizaciju glomaznih planova i programa, koji u najvećoj meri sputavaju rad sa darovitim učenicima. Takva nastava teži ishodima koji počivaju na već gotovim i enciklopedijskim znanjima, koja ne odgovaraju potrebama darovitih (Gojkov, 2008). Daroviti učenici imaju potrebu za slobodom u mišljenju, nekonformizmom u ponašanju, nezavisnosti u delovanju, originalnošću u stvaralačkom ispoljavanju, da diskutuju i raspravljaju, da budu shvaćeni i prihvaćeni. Što se tiče samog rada u učionici, nastavnik mora da obezbedi atmosferu u kojoj se kreativno mišljenje aktivno ohrabruje, gde se podržava i neguje spontanost, razigranost, radoznalost, traganje za novim izazovima i odgovorima, otvorenost za novo i drugačije, gde se stvara emocionalna sigurnost i odsustvo straha od neuspeha.

Novija istraživanja ukazuju da je najvažniji uticaj porodice i nastavnika u radu sa darovitim učenicima u oblasti socio-emocijalnog razvoja (Blum, 1985). Taj uticaj se pre svega ogleda u otklanjanju poremećaja u ponašanju, boljeg prihvatanja sebe i sopstvenih potreba, bolje adaptacije na socijalno

okruženje. Ako nastavnik prihvati dete onakvo kakvo jeste, onda će ga i druga deca i učenici prihvatiti onakvo kakvo jeste.

Sa druge strane sposobnosti rešavanja socio-emocionalnih i kognitivnih problema biće mnogo veća ukoliko se učenik oseti dobro prihvaćenim i prilagođenim na nivou svoje vršnjačke grupe. Nerealno visoka očekivanja takođe mogu da proizvedu suprotan efekat. Ukoliko su zahtevi suviše visoko postavljeni, učenik trpi pritisak i ne postiže ni ono što realno može i ume. Postavljanje realnih očekivanja od strane porodice i nastavnika, osnovni je preduslov za optimalan razvoj ličnosti darovite dece.

Zaključak

Imati darovito dete u odeljenju predstavlja pravi izazov za svakog nastavnika. Darovita deca uče brže od vršnjaka, kreativni su i tvrdoglavi i često se teško prilagođavaju društvenim konvencijama. Daroviti učenici jasnije uočavaju nekompetentnost nastavnika. Ponekad nastavnici nemaju razumevanja za darovitu decu koju doživljavaju kao prezahtevnu ili napornu u svakodnevnom radu. Takva deca mogu biti "naporna" jer imaju mnogo pitanja, pamte sve odgovore i na temelju njih postavljaju nova pitanja. Iz navedenih razloga, ponekad darovito dete može biti okarakterisano kao neposlušno jer ima svoje stavove.

Program rada sa nadarenom decom, uključuje pre svega identifikovanje potencijalno darovitog deteta, utvrđivanje njegovih mogućnosti, potreba i interesa te uvažavanje specifičnih interesa i produbljivanje istih. Takođe, uključuje omogućavanje detetu da nauči sve što ga zanima, na način na koji mu odgovara i pritom mu za te aktivnosti pružiti dovoljno vremena. Takvoj deci svakako treba organizovati složenije aktivnosti, naročito u pogledu angažovanja apstraktnog i stvaralačkog mišljenja.

U našem obrazovnom sistemu briga o darovitoj deci je prisutna kroz postojanje različitih, parcijalnih rešenja, ali bez sveobuhvatnog pristupa u radu sa decom i učenicima sa posebnim sposobnostima, koji bi obuhvatio identifikovanje, školovanje, podsticanje i praćenje razvoja i postignuća.

Uzimajući u obzir, efikasno zadovoljavanje obrazovnih potreba darovitih učenika nameće kreiranje različitih metodičkih pristupa i strategija u radu, u kojima preovladavaju forme aktivne nastave, čiji su primarni ciljevi konstrukcija a ne transmisija znanja. Treba razvijati aktivan odnos prema učenju i kritički odnos prema onome što se uči. Akcenat je na mentalnom razvoju učenika i praktičnoj primeni naučenog. To su oni oblici nastave koji imaju istraživački karakter, čiji je akcenat na samostalnom istraživanju, rešavanju problema i pronalaženju novih rešenja.

Ciljevi takve nastave moraju da budu logičko povezivanje stečenih znanja, formiranje sistema znanja i njihova apstrakcija i primena u svakodnevnom životu. Sve to ima za posledicu racionalizaciju procesa učenja i veću efikasnost obrazovnog rada.

Didaktička rešenja koja zadovoljavaju ove tendencije su individualizacija i diferencijacija sa elementima heruističke, problemske i egzemplarne nastave. Primenom odgovarajućih nastavnih rešenja i postupaka, mogu se na adekvatan način zadovoljiti potrebe, mogućnosti i interesovanja darovitih učenika. Ovakva nastava i razrađene metode omogućuju veću unutrašnju motivaciju kod učenika za razvoj kreativnih potencijala ličnosti. Savremena nastavna praksa, zahteva od nastavnika osmišljavanje kombinacije atraktivnijih metodičkih modela koji će nastavu učiniti zanimljivijom i funkcionalnijom za razvoj darovitih učenika. Sa druge strane važno je da nastavnici stvore okruženje za učenje koje će biti podsticajno za napredovanje darovite dece. Mogli bismo iz ovakvih stavova zaključiti da bi trebalo da se ishodi obrazovanja i vaspitavanja svih učenika, približavaju ishodima obrazovanja i vaspitavanja darovitih.

Sistematska briga o darovitima je strateško pitanje za svaku zemlju, a posebno za našu koja zbog znatnog zaostajanja treba pronaći mogućnosti za ubrzan razvoj. Naime, treba imati u vidu da se ekonomske pozicije sve više ostvaruju u sferi intelektualnih postignuća. Stoga bi jedna od ključnih strategija za postizanje međunarodne konkurentnosti Srbije trebalo biti upravo ulaganje u darovite i kreativne pojedince.

Uz postojeća, vrlo ograničena sredstva najveći mogući efekti mogu se ostvariti kroz unapređivanje identifikacije i metodičke podrške darovitim učenicima koji su naš najvredniji i nedopustivo zanemaren potencijal.

Korišćena literatura

- Bloom, B. (1985). *Developing talent in young people*. New York: Ballantine Books
- Đorđević, B. (1995). *Daroviti učenici i (ne)uspeh*. Beograd: Zajednica učiteljskih fakulteta Srbije.
- Gojkov, G. (2008). *Didaktika darovitih*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Pavlov“.
- Howes, C. (2000). Social – emotional climate in child care, child – teacher relationships and children’s second grade peer relations. *Social Development*, 9(2), 191-204.
- Maksić, S. (1998). *Darovito dete u školi*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Stojković, P. (2000). *Darovitost i kreativnost (savremeni modeli podsticanja i razvoja darovitosti i kreativnosti)*. Srpsko Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Republike Srpske.
- Sutherland, K.S. (2000). Promoting positive interactions between teachers and students with emotional/behavioral disorders. *Preventing School Failure*, 44(3), 110-115.

Methodological Approach in Working With Gifted Children

Bojan Grujić

Škola kreativnih veština, Jagodina, Serbia

Momčilo Stepanović

OŠ „Banović Strahinja”, Belgrade, Serbia

Abstract

The needs imposed by modern teaching practice are that teachers must have sufficient knowledge and competence about the characteristics and needs of gifted children in the process of identification and adequate teaching. In order for the teaching to be evolving for a gifted student, the teacher must understand and accept the existence of individual differences among students and to adapt the process of teaching and learning to different abilities, needs, preferences, past experiences and knowledge, interests and learning styles of gifted students. On the other hand, teachers in the preparation and realization of educational and educational activities must take into account the specificity of the development of gifted pupils, without neglecting support at their socio - emotional level of functioning. Students are progressing according to their abilities, with the engagement of all their potentials and the development of divergent thinking. Such teaching meets psychological needs and aspirations and positively influences the self-esteem and development of creativity. Taking into consideration the fact that the effective fulfillment of the educational needs of gifted students imposes the creation of different methodical approaches and strategies in the work, in which the forms of active teaching dominate, whose primary goals are constructions, not knowledge transmissions. An active attitude towards learning and a critical attitude towards what is being taught should be developed. The emphasis is on the mental development of students and the practical application of the learned. These are forms of teaching that have a research character, whose emphasis is on independent research, problem solving and finding new solutions. Didactic solutions that satisfy these tendencies are individualized classes with elements of problematic and exemplary teaching. We could conclude from these attitudes that the outcomes of education and upbringing of all students are approaching the outcomes of education and upbringing of the gifted.

Key words: gifted children, educational needs, methodological approach, identification of giftedness, didactic solutions.

UPUTSTVO ZA AUTORE

Radovi mogu imati najviše 30.000 slovnih mesta sa razmacima, što uključuje apstrakt, ključne reči, tekst i spisak korišćene literature. Uredništvo može da donese odluku da se objavi i duži rad.

Tehničke karakteristike radova. Microsoft Word, stranica A4 formata, latinično pismo, font Times New Roman, veličina slova 11, prored 1.5. U posebnom dokumentu autori treba da dostave sledeće podatke: ime, prezime i srednje slovo, datum rođenja, naziv institucije u kojoj rade. Apstrakt ne sme da sadrži više od 1000 slovnih mesta bez razmaka. Glavni naslovi pišu se malim slovima (bold), podnaslovi malim slovima (kurziv), pozicionirani levo. Rad treba da sadrži naslov, apstrakt, do 5 ključnih reči, uvod, sadržaj struktuiran u logičke celine sa odgovarajućim podnaslovima, zaključak i literaturu. Ukoliko rad sadrži tabele, one treba da su date u Word-u; ukoliko sadrži grafikone, oni treba da su dati u programu koji je kompatibilan sa Word-om, tako da je moguće njima dalje manipulirati – smanjivati, povećavati i sl.

Literatura u tekstu. U radu se imena stranih autora pišu u srpskoj transkripciji, na primer: Pijaže (Piaget, 1978). U pozivu na rad sa dva ili tri autora, navode se svi autori, na primer (Petrović i Jovanović, 2016). U pozivu na rad sa preko tri autora, navodi se prezime prvog i saradnici, na primer: (Đurić i sar., 2016), odnosno (Johnson et al.). U pozivu na više radova različitih autora, autori se navode abecednim redom. U pozivu sa oznakom strane (citat ili parafraza) koristi se sledeća forma (Petrović i Jovanović, 2016: 13).

Literatura. Reference koje se navode u radu moraju da se nađu i u spisku literature (primeri preuzeti sa <http://www.forumpedagoga.rs/category/casopis-pedagogija/>).

- Ukoliko članak ima DOI oznaku, ona se obavezno navodi.
- Monografija: Skidmore, P. (2004). *Inclusion: the dynamic of school development*. Maidenhead: Open University Press.
- Članak u časopisu: Lynch, K., & Baker, J. (2005). Equality in education: an equality of condition perspective. *Theory and Research in Education*, 3(4), 131–164.
- Poglavlje u knjizi, članak u zborniku radova: Villa, R. A. & Thousand, J. S. (2005). Organizational supports for change toward inclusive schooling. In R. A. Villa & J. S. Thousand (Eds.), *Creating an Inclusive School* (2nd ed.) (pp. 57–81). Alexandria: ASCD.
- Dokumenta: *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine*. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.
- Online referenca: pored ostalog navodi se datum i WWW adresa.
- Magistarske/master teze i doktorske disertacije: Maksimović, A. (2012). *Konkretizacija ciljeva vaspitanja i obrazovanja kroz nastavni program i proces*. Odbranjena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Uređivački odbor